

**(Ir)reaalioiden käännösstrategiat Iain Banksin
The Algebraist -romaanin suomennoksessa**

Atte-Ville Makkonen

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Englannin kieli, käännösviestinnän opintopolku

Toukokuu 2019

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

MAKKONEN, ATTE-VILLE: (Ir)reaalioiden käännösstrategiat Iain Banksin
The Algebraist -romaanin suomennoksessa

Tutkielma, 62 s., 6 liites.

Englannin kieli, käännösviestinnän opintopolku

Toukokuu 2019

Tämä tutkimus käsittelee kulttuurisidonnaisia ilmauksia eli reaaliota, jotka kuuluvat fiktiivisiin maailmoihin, ja joita tässä tutkimuksessa kutsutaan irreaalioiksi. Sana irreaalia on peräisin Mika Loposen artikkelista *Translating Irrealia – Creating a Semiotic Framework for the Translation of Fictional Cultures*. Tutkimuksen tarkoituksena on tutustua niihin irreaalioiden kääntämisen käännösstrategioihin, joita on käytetty irreaalioiden suomentamisessa ja selvittää, sopivatko englannin kielen kääntämisen dosentin Ritva Leppihalmeen artikkelin *Translation Strategies for Realia* käännösstrategiajaottelun mukaiset käännösstrategiat myös fiktiivisten reaalioiden kääntämiseen.

Tutkimus on tehty soveltamalla Leppihalmeen käännösstrategiajaottelua Iain Banksin *The Algebraist* -scifiromaanista ja sen suomennoksesta koottuun irreaalianimitysaineistoon. Aineisto on kerätty romaanin prologista ja ensimmäisestä luvusta, joissa suurin osa kirjan maailmaan kuuluvista irreaalioista esitellään. Kaikki aineiston irreaaliat ovat substantiiveja. Aineiston ulkopuolelle on päätetty jättää kaikki henkilöahmojen nimet, sillä ne on kaikki tuotu suomennokseen sellaisenaan. Aineisto on jaoteltu käsittelyn helpottamiseksi viiteen pääluokaksi kutsuttuun kategoriaan: paikannimiin, instituutioihin ja organisaatioihin, titteleihin, historiallisiin tapahtumiin sekä muihin kirjan maailmaan kuuluviin omaperäisiin irreaalioihin. Yhteensä irreaaliatapauksia on aineistossa 92 kappaletta. Nimitykset on yksi kerrallaan jaoteltu ja analysoitu niiden kääntämisessä käytettyjen käännösstrategioiden mukaan pääluokkien sisällä.

Jaottelun mukaiset käännösstrategiat toimivat pääosin, mutta osaa tutkimuksessa käytetyistä strategioista ei käytetty lainkaan. Yläkäsittelyä, lisäystä ja poistoa ei ollut sovellettu kääntämisessä kertaakaan, kulttuuriin muokkaamista on yksi kappale ja eksplisitaatiotapauksia kolme. Näiden viiden strategian käyttämättömyys selittyy sillä, että irreaalioista on mahdotonta saada tietoa kirjan ulkopuolelta, ja näiden strategioiden käyttöön tarvitaan enemmän taustatietoja. Näyttääkin siltä, että irreaalioiden kääntämisessä suositaan ”pintapuolisia” strategioita eli suoraa lainaa ja käännöslainaa, joita voidaan käyttää myös ilman tietoa siitä, mitä irreaalia oikeastaan tarkoittaa. Suorassa lainassa irreaalia otetaan käännökseen sellaisenaan, ja esimerkiksi monista yleisnimistä kootut irreaaliat voidaan kääntää osan kerrallaan osien peruserkitysten mukaisesti käännöslainastrategian avulla.

Asiasanat: irreaalia, kirjallisuuden kääntäminen, käännösstrategia, realia

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Kirjailijan, kirjan ja kääntäjän esittely.....	3
3. Reaalia ja irreaalia.....	4
4. Aineisto.....	6
5. Metodi.....	7
6. Irreaalioiden pääluokat.....	8
6.1 Paikannimet.....	8
6.2 Instituutiot ja organisaatiot.....	9
6.3 Tittelit.....	9
6.4 Historialliset tapahtumat.....	10
6.5 Muut kirjan maailmaan kuuluvat omaperäiset irreaaliat.....	10
7. Käännösstrategiat.....	11
7.1 Suora laina.....	11
7.2 Käännöslaina.....	11
7.3 Kulttuuriin muokkaaminen.....	12
7.4 Yläkäsite.....	13
7.5 Eksplisitaatio.....	14
7.6 Lisäys.....	14
7.7 Poisto.....	15
7.8 Käännösstrategioiden päällekkäisyys.....	16
7.9 Toistuvat reaaliat ja käännösvirheet.....	16
7.10 Poisjäävät käännösstrategiat.....	17
8. Analyysi.....	18
8.1. Paikannimet.....	19
8.1.1. Suorat lainat.....	19
8.1.2. Käännöslainat.....	23
8.1.3. Muut.....	26
8.2. Instituutiot ja organisaatiot.....	27
8.2.1. Suorat lainat.....	27
8.2.2. Käännöslainat.....	30
8.2.3. Eksplisitaatio.....	34
8.2.4. Kulttuuriin muokkaaminen.....	35

8.2.5. Muut.....	36
8.3. Tittelit.....	36
8.3.1. Suorat lainat.....	36
8.3.2. Käännöslainat.....	37
8.4. Historialliset tapahtumat.....	41
8.4.1. Käännöslainat.....	41
8.5. Muut kirjan maailmaan kuuluvat omaperäiset irreaaliat.....	46
8.5.1. Suorat lainat.....	46
8.5.2. Käännöslainat.....	48
8.5.3. Eksplisitaatio.....	51
8.6. Pääluokkien tapausten jakautuminen käännösstrategioittain.....	52
8.6.1. Paikannimien jakautuminen.....	52
8.6.2. Instituutioiden ja organisaatioiden jakautuminen.....	53
8.6.3. Titteliin jakautuminen.....	54
8.6.4. Historiallisten tapahtumien jakautuminen.....	55
8.6.5. Muiden kirjan maailmaan kuuluvien omaperäisten irreaalioiden jakautuminen.....	55
9. Yhteenveto ja päätelmät.....	56
Lähdeluettelo.....	58
Aineiston lähteet.....	58
Teorialähteet.....	58
Leppihalmeen esimerkit (toissijaiset lähteet).....	59
Muut lähteet.....	60
Liite 1: English Summary.....	63

1. Johdanto

Kääntäjät törmäävät työssään jatkuvasti kulttuurisidonnaisiin nimityksiin ja käsitteisiin. Tällaisia tekstin kohdekielestä ja -kulttuurista puuttuvia kulttuurisidonnaisia käsitteitä kutsutaan reaalioksi. Jotkut reaaliat eivät kuitenkaan perustu olemassa olevaan kulttuuriin, vaan ne pohjautuvat fiktion maailmaan ja toiseen todellisuuteen, jolla on oma historiansa ja kulttuurinsa. Esimerkiksi tieteiskirjallisuudessa suorastaan vilisee käsitteitä, jotka kuvaavat yksinomaan fiktiivisiä maailmoja. Jotkut näistä sanoista ja käsitteistä eivät ole niin sanotussa yleisessä käytössä olevia genrekohtaisia käsitteitä, vaan ne ovat kirja- tai kirjasarjakohtaisia, ja ne kuvaavat juuri tietyn fiktiivisen maailman todellisuutta ja kulttuuria.

Fiktiiviset kulttuurikohtaiset sanat ja käsitteet eli irreaaliat aiheuttavat kääntäjälle työtä siinä missä muutkin reaaliat. Kääntäjä joutuu usein kehittämään kiertoteitä ilmaistakseen lähtötekstin reaalioiden merkityksiä, ja tämän vuoksi on kehitelty erilaisia jaotteluita ja apukeinoja, joilla esimerkiksi *machete*, *Schadenfreude* tai *auberginepuree* välitetään kohdekielisen tekstin lukijalle. Apukeinoja ovat esimerkiksi käänösstrategiajaottelut, joita käytetään kääntäjien koulutuksessa havainnollistamaan ja opettamaan käänösratkaisuja. Esimerkiksi englannin kielen kääntämisen dosentti Ritva Leppihalme on koonnut tällaisen käänösstrategiajaottelun nimenomaan opetusmielessä (2001: 140). Leppihalmeen jaottelua käytetään myös tämän tutkimuksen aineiston lajittelemiseen ja tulkitsemiseen.

Scifikirjailija Iain Banksin kirjoissa kirjan maailmaan liittyvät irreaaliat ovat erittäin tärkeitä, ja niitä on hänen *The Algebraist* -romaaninsa tarkastellussa 73 sivua pitkässä osassa peräti yli 90 kappaletta. Irreaalioita on erityyppisiä, ja ne jakautuvat merkitystensä mukaisesti viiteen eri ryhmään sen mukaan, mitä ne irreaaliat ja niiden nimitykset edustavat kirjan maailmassa. Nämä kategoriat eli niin sanotut pääluokat ovat paikannimet, instituutiot ja organisaatiot, tittelit, historialliset tapahtuma sekä muut kirjan maailmaan kuuluvat omaperäiset irreaaliat.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutustua niihin irreaalioiden kääntämisen käänösstrategioihin, joita on käytetty edellä mainittujen irreaalioiden ja

irreaaliopääloukkien suomentamisessa ja selvittää, sopivatko Leppihalmeen käännösstrategiajaottelun (2001: 139–145) mukaiset käännösstrategiat myös fiktiivisten reaalioiden kääntämiseen. Irreaalioita ja niihin sovellettavia käännösstrategioita ei aiemmin ole juurikaan tutkittu. Mielestäni on kiintoisaa nähdä, miten irreaalioiden kääntäminen käytännössä toimii. Leppihalmeen käännösstrategiat antavat oivan välineen irreaaliakäännösratkaisujen tarkasteluun. Lisäksi käännösstrategiajaottelu pääsee niin sanotusti tositoimiin, kun tutkimuksessa nähdään, toimiiko Leppihalmeen kokoama jaottelu käytännössä, vai löytyykö siitä aukkoja, joita ei ole otettu huomioon.

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa tutustutaan Iain Banksiin, hänen uraansa, *The Algebraist* -romaniin sekä kirjan suomentajaan Niko Aulaan. Luvun on tarkoitus taustoittaa aineiston pohjana olevia tekstejä ja niiden tuottajia. Seuraavaksi siirrytään reaalioiden yksityiskohtaisempaan selitykseen, ja perustellaan, miksi tämän tutkimuksen kontekstissa puhutaan irreaalioista reaalioiden sijaan. Tämän jälkeen esitellään aineisto. Tässä luvussa tarkastellaan, minkälaisia irreaalioita on otettu tutkimukseen mukaan ja, mitä irreaalioita on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Lisäksi perehdytään aineiston rajauksen syihin, ja käy ilmi, miksi irreaalioita on poimittu tutkimukseen vain kirjan alkuosasta.

Metodiluvussa keskitytään nimensä mukaisesti metodin selittämiseen. Luvussa määritellään tarkemmin käännösstrategia ja esitellään pääloukkajaottelun käsite. Metodiluvun on tarkoitus pohjustaa seuraavia kappaleita, joissa käsitellään tarkemmin käännösstrategia- ja pääloukkakategorioita. Käännösstrategioita on Leppihalmeen jaottelussa seitsemän kappaletta ja omia pääloukkakategorioitani on viisi erilaista.

Aineiston jaottelukategorioiden käsittelyn jälkeen päästään itse analyysiosuuteen, jossa aineiston jokainen irreaalia käsitellään yksi kerrallaan pääloukan mukaan. Pääloukkien sisällä irreaaliat on jaettu lisäksi niiden kääntämisessä käytettyjen käännösstrategioiden mukaisesti. Tämän vaiheen jälkeen tarkastellaan vielä, miten käännösstrategioiden käyttö on jakautunut. Esimerkiksi kaikki historialliset tapahtumat -luokkaan kuuluvat irreaalianimitykset on käännetty käyttäen käännöslainastrategiaa. Tutkimuksen viimeinen osio on päätelmiä ja tutkimuksen yhteenvedoa varten. Tässä yhteenvedossa tarkastellaan varsinkin sitä,

miten käänösstrategiajaottelu on soveltunut irreaalia-aineiston tarkasteluun ja, minkälaisia mahdollisia ongelmakohtia strategiajaottelun soveltamisessa on.

2. Kirjailijan, kirjan ja kääntäjän esittely

Iain Banks (1954–2013) oli kirjailija, joka kirjoitti sekä tieteiskirjallisuutta että muuta fiktiota. Hänet tunnetaan kuitenkin erityisesti scifikirjoista. Scifiteokset julkaistiin nimellä Iain M. Banks; sillä nimellä hän kirjoitti muun muassa samaan fiktiiviseen maailmaan sijoittuvat yhdeksän *Culture*-sarjan teosta. Banks on julkaissut myös muita scifiteoksia tällä nimellä. (Iain M. Banksin virallinen kotisivusto 2012.) Vuonna 2013 Banks ilmoitti sairastavansa parantumatonta syöpää, ja hän kuoli myöhemmin samana vuonna (BBC News 9.6.2013).

The Algebraist on Iain M. Banksin tieteisromaani vuodelta 2004. Teos sijoittuu kaukaiseen tulevaisuuteen aurinkokunta Ulubikseen, joka on määrittelemättömän kaukana Maan aurinkokunnasta. On vuosi 4043. Ihmiskunta on levittäytynyt ympäri galaksia ja päässyt monista älyllisistä lajeista koostuvan Merkatoria-yhteisön jäseneksi. Vain osa ihmiskunnasta on kuitenkin kotoisin suoraan Maasta. Ihmiskunnan toinen puolikas on kirjan universumissa jo tuhansien vuosien ajan ollut Merkatorian yhteydessä, sillä ihmisryhmä on muinaishistoriassa ”nostettu” suoraan tähtiin muiden tähtienvälisen lajien joukkoon. Osa ihmisistä jätettiin eristyksiin kehittymään itse tähtienväliseksi lajiksi. Kun Maan ihmiset lopulta pääsivät tähtiin, heitä odotti jo toinen ihmiskunta, joka pystyi opettamaan maalaiset universumin jäseniksi. Kirjan tapahtumat eivät sijoitu samaan maailmaan muiden Banksin kirjojen kanssa, vaan kyseessä on itsenäinen tarina itsenäisessä universumissa.

Kirjan tarina seuraa Fassin Taak -nimisen ihmismiehen seikkailuja ympäri galaksia sen jälkeen, kun Taak on saanut tehtävänannon Merkatorian sotalaivastolta, joka on hälytetty puolustamaan aluetta lähestyvää sotajoukkoa vastaan. Fassin Taak on Hitaiden Näkijä, joka on ammatikseen yhteydessä ikivanhoihin Asukkeihin, jotka elävät kaasujättiläisplaneettojen yhteydessä. Aukat ovat pitkien elinkaariensa vuoksi Nopeiden (esimerkiksi ihmiset) mielestä varsin eriskummallisia ja hajamielisiä. Asukeilla on valtavat määrät tietoa arkistoissaan ja omissa mielissään. Näkijät ovat

siis eräänlaisia historioitsijoita, jotka koettavat ymmärtää Asukkeja. Fassin Taakiin otetaan yhteyttä hänen tärkeän asemansa ja aikaisemmin tekemiensä tutkimuksien vuoksi. Hänen uuteen tehtäväänsä kuuluu matkustaminen läheiselle Nasqueronin kaasujättiläisplaneetalle ja eräältä Asukilta saatujen tietojen lisäselvittäminen. Käy ilmi, että tiedot ovat Merkatorialle tärkeitä, sillä ne saattavat johdattaa Asukkiin muinaisen portaaliverkoston jäljille. Portaaliverkosto auttaisi koko tunnetun avaruuden yhdistämisessä Merkatorian alaisuuteen, koska se lyhentäisi tähtienvälisiä välimatkoja huomattavasti.

Ulkopuolisen sotajoukon odotetaan saapuvan pitkien välimatkojen vuoksi vasta monien vuosien kuluttua. Fassin Taakille ja muulle hallinnolle lähetetty viestikin on vuosia vanha. Lisäksi Banksille ominaiseen tyyliin palataan paikoitellen Taakin menneisyyttä valottaviin takaumiin. Tapahtumia kuvataan myös kirjan antagonistin ja ulkopuolisen sotalaivaston päällikön Arkkimandriitta Luseferouksen näkökulmasta. Luseferoukseen keskittyvissä luvuissa kuvataan sotaretken valmisteluja sekä sotalaivaston etenemistä Ulubiksen aurinkokuntaa kohti. Luvut antavat myös paljon taustatietoa Luseferouksesta itsestään.

Kirjasta ilmestyi suomenkielinen käännös vuonna 2008. Sen kustansi suomalainen kustantamo Loki-Kirjat. Kustantamo keskittyi varsinkin filosofian ja kirjallisuuden klassikkoteosten sekä tieteiskirjallisuuden julkaisemiseen (Ilta-Sanomat 19.1.2007). Tätä nykyä Loki-Kirjat on lopettanut toimintansa (Turun Sanomat 20.1.2007). Kirjan suomensi Loki-Kirjojen perustaja, toimitusjohtaja ja senhetkinen kustannuspäällikkö Niko Aula. Hän toimi 19 vuotta Loki-Kirjoissa, jonka jälkeen hän on työskennellyt muun muassa Gummeruksen kustannuspäällikkönä (Turun Sanomat 19.11.2010) ja Basam Booksin kustannus- ja kehitysjohtajana (Basam Books 2015). Vuonna 2016 Aula perusti Helsinkiin uuden Kustannusosakeyhtiö Aula & Co -kustantamon, jonka toimitusjohtajana hän nykyään toimii (Kauppalehti: Yrityshaku 2016).

3. Reaalia ja irreaalia

Reaaliat, joiden nimi tarkoittaa latinaksi 'todellisia asioita', ovat sanoja tai fraaseja, jotka käännettäessä viittaavat kohdekulttuurista puuttuviin lähtökulttuurin

käsitteisiin. Nimitystä *realia* käytetään varsinkin itäeurooppalaisen käännoätieteen piirissä, josta se on alkuaan peräisin. (Leppihalme 2010.) Englanninkielisessä maailmassa reaaliosta käytetään usein muita nimityksiä, kuten esimerkiksi *culture-bound item*, *cultural term* ja *culture-specific element* (Leppihalme 2010).

Reaaliota ovat esimerkiksi *machete* ('viidakkoveitsi') tai vaikkapa *pirtti* ('pieni hirsinen asuinrakennus'). Reaaliat voivat viitata materiaalisen maailman lisäksi myös abstrakteihin asioihin. Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi lähtökulttuurin uskonto, arvot, instituutiot tai historia. Florinin (1993: 125) mukaan reaaliat ovat "untranslatable as a rule", eli niille on mahdotonta löytää suoraa vastinetta kohdekulttuurista. Hyvänä esimerkkinä on suomen *lukio*-käsite. Kielitoimiston sanakirjan (KS: *lukio*) mukaan kyseessä on: "peruskoulun jälkeinen yliopistoon johtava, tav. kolmivuotinen oppilaitos; aik. oppikoulun kolme ylintä luokkaa." Vaikka monissa muissa maissa on samankaltaisia oppiasteita (saksassa *Gymnasium*, Yhdysvalloissa *high school* ja niin edelleen), ne eivät kuitenkaan täysin vastaa suomen lukioinstituutiota. Tämän vuoksi esimerkiksi englannin kielessä suomen lukiosta käytetään virallisesti termiä *upper secondary school* (Opetushallinnon sanasto: *upper secondary school*).

Chinese Semiotic Studies -lehdessä julkaistussa artikkelissaan Mika Lopenen ehdottaa termin *irrealia* (suomeksi *reaalian* mukaisesti *irreaalia*) käyttöä fiktiivisistä maailmoista peräisin olevista käsitteistä puhuttaessa (2009a: 1). Hänen mukaansa fiktiiviset maailmat ja niiden kulttuurit tarjoavat samankaltaisia käännoshaasteita kuin reaali maailman kulttuurit, jos maailmoja käsitellään Lubomir Doleželin (1998) mukaisina semioottisina maailmarakennelmina (*semiotic world construct*) (2009a: 3).

Vaikka Lopenen artikkelissa keskitytään semiotiikkaan, eikä siitä löydy tutkimukselleni suoraan relevantteja esimerkkejä, olen päättänyt käyttää *irreaalia*-sanaa kuvaamaan tutkimuksen aineistosta löytyviä fiktiivisiä reaaliota. Tämä johtuu siitä, että koen termin parhaiten kuvaavan aineistoa, jota tämä tutkimus käsittelee. Kirjan maailman reaaliat nimittäin edustavat ensi sijassa kirjan scifimaailman fiktiivistä kulttuuria eivätkä lähtötekstin eli englanninkielisen maailman kulttuuria. Lähtökieli on siis ikään kuin vain kuvaamassa tätä täysin uutta ja tuntematonta maailmaa, mikä tarkoittaa osaltaan sitä, että myös kohdekielinen versio kirjasta

edustaa samaa fiktiivistä kulttuuria. Tätä erikoista kahden kielen ja yhden kulttuurin sekamelskaa on järkevintä kuvata käyttäen sanaa *irreaalia*, sillä sana tuo esiin fiktiivisen maailman reaaliat, ja erottaa ne elävän elämän ei-fiktiivisten reaalioiden kääntämisestä.

4. Aineisto

Aineiston pohjana käytetään *The Algebraist* -kirjan englannin- ja suomenkielisiä versioita. Kaikki aineiston tapaukset on valikoitu englanninkielisen kirjan prologista sekä ensimmäisestä luvusta sivuilta 1–73. Aineistoon on valittu jokainen kirjan maailman fiktiivinen reaalia eli irreaalia, jolla on nimi, joka ei viittaa oikeassa maailmassa olemassa olevaan asiaan. Tällaisia irreaalioita ovat esimerkiksi kirjan maailman paikannimet, instituutiot, tittelit, historialliset tapahtumat sekä muut nimitykset. Näitä nimityksiä on aineistossa yhteensä 92 kappaletta. Pois on jätetty sellaiset asiat, jotka ovat lukijalle jo tuttuja, kuten viittaukset kirjan maailman kannalta kaukaiseen Maa-planeettaan. Mukana aineistossa ovat kuitenkin sellaiset nimitykset, joille on annettu uusi merkitys, kuten esimerkiksi *Ascendancy* ja *Hierchon*. Tällaisten nimitysten tapauksessa muuttunut merkitys näkyy nimittäin myös joissakin tapauksissa käännöksessä käytetyissä käännösratkaisuissa.

Myöskään henkilöihahmojen nimiä ei tarkastella, sillä kääntäjä ei ole muuttanut nimiä millään tavalla. Nimien yhteydessä ei esimerkiksi käytetä tarkentavia ilmauksia, toisin kuin esimerkiksi avaruusolentolajin *the Rehlide*, joka on suomennoksessa saanut seurakseen tarkenteen: *Rehlide-niminen kulttuuri*. Tämän vuoksi henkilönnimien tutkiminen ei olisi kovin mielekäästä, ja jokainen henkilönnimi luokiteltaisiin suoraksi lainaukseksi. Leppihalmeen (2001: 141) mukaan henkilönnimien kääntämisessä käytetään usein käännösstrategiana suoraa lainaa, ellei kohdekielessä ole nimelle vakiintunutta vastinetta (esimerkiksi hallitsijoiden nimet, kuten ruots. *Carl XVI Gustaf* → *Kaarle XVI Kustaa*). Näin ei tietenkään Banksin kirjan maailmassa ole. Esimerkiksi nimet *Fassin Taak* ja *Taince* ovat suomen kielelle (kuten oletettavasti myös englannille ja kaikille muille maailman kielille) tuntemattomia nimiä.

Lisäksi myös verbit on jätetty huomiotta. Kirjan maailman verbit ovat jo

ennestään tuttuja joko elävästä elämästä tai muista scifikirjoista, -elokuvista ja -sarjoista, sillä Banks ei ole luonut uusia verbejä maailmaansa. Kaikki Banksin luomat uudet sanat ovat substantiiveja. Uusien ja maailmakohtaisten verbien luominen ei ole ollut välttämätöntä, sillä aikaisemmasta scifikaanonista saatu scifisanasto on ollut tarpeeksi kirjan tarinan tarpeisiin. Esimerkiksi avaruusaluksiin ja avaruusmatkustukseen liittyvä verbisanasto on varsin yleispätevää eri scifimaailmojen välillä.

Aineisto on rajattu kirjan prologiin ja ensimmäiseen lukuun siksi, että se on kirjan maailman esittelyn kannalta tärkein osuus. Osuudessa nimetään suurin osa kirjan irreaalioista maailmaa esiteltäessä. Myöhemmin suurin osa irreaalioista vain toistuu. Mitä pidemmälle kirjassa päästään, sitä vähemmän uusia irreaalioita esitellään. Jo aineiston sisällä monet irreaaliat toistuvat monta kertaa. Esimerkiksi planeetta *Nasqueron* mainitaan keskeisyytensä vuoksi erittäin monta kertaa. Toistuvien irreaalioiden määrät eivät kuitenkaan ole tämän tutkimuksen kannalta merkityksellisiä, sillä tutkimuksessa tarkastellaan käänösstrategioita, jotka selviävät yhdestä saman nimityksen käännöksestä. Aineiston keruussa ilmeni, että päähenkilö Fassin Taakin menneisyyttä käsittelevissä takaumissa tapauksia on huomattavasti vähemmän kuin muussa tarinassa. Takaumat keskittyvät enemmän yksittäisiin tapahtumiin ja Fassin Taakin henkilöhahmoon, ja ne ovat erittäin tiiviitä, jolloin ei jää tilaa maailman esittelylle.

5. Metodi

Tarkastelen aineiston pohjalta suomentajan käyttämiä käänösstrategioita. Käänösstrategiat ovat kääntäjän tietoisia toimintamalleja, joita hän käyttää käänösongelmien ratkaisemiseen (Lörscher 1991: 76). Aineiston tapaukset voidaan luokitella monilla tavoilla. Tässä tutkimuksessa olen päättänyt jakaa tapaukset ensin pääluokkiin sen mukaan, mikä irreaalian merkitys on kirjan maailmassa. Pääluokat olen luonut ja jakanut itse. Pääluokkien lisäksi jaan tapaukset niissä käytettyjen käänösstrategioiden mukaisesti. Pääluokkia ovat jo osittain aiemmin mainitut paikannimet (*Nasqueron*, *the Autumn House*), instituutiot ja organisaatiot (*the Mercatoria*, *the Summed Fleet*), tittelit (*Slow Seer*, *the System President*),

historialliset tapahtumat (*the Long Collapse, the War of Squalls*) ja muut yksinomaan kirjan maailmaan kuuluvat asiat, kuten teknologia tai avaruusolentolajit (*Recondite Splicer, the Rehlide*). Pääluokkakategoriat helpottavat aineiston hahmottamista, ja joitakin käännösstrategioita käytetään usein käännettäessä tietynlaisia irreaalioita. Pääluokat avaavat näin mahdollisuuden lisäanalyysiin. Esimerkiksi historialliset tapahtumat -pääluokkaan kuuluvat käännöstapaukset on kaikki käännetty käyttäen käännöslainastrategiaa. Pääluokat esitellään tarkemmin omassa kappaleessaan. Pääluokat on luotu ainoastaan tätä tutkimusta varten, eikä niitä ole tarkoitettu soveltaa muihin samankaltaisiin projekteihin. Kategoriat on ainoastaan muodostettu lajittelemaan tutkimuksen aineistoa.

Käännösstrategiat, joiden mukaisesti jaottelen aineiston, ovat peräisin Ritva Leppihalmeen strategiajaottelumallista. Leppihalme erottelee artikkelissaan *Translation Strategies for Realia* (2001) seitsemän eri käännösstrategiaa. Ne on mukautettu aikaisemmin julkaistuista luokitteluista. Nämä luokittelut ovat peräisin Bödekeriltä & Freeseltä (1987), Florinilta (1993), Needergaard-Larsenilta (1993) sekä Kujamäeltä (1998). Leppihalmeen luokittelun käytön puolesta puhuu se, että luokittelussa on otettu monet aikaisemmat strategialuokittelut huomioon, ja että sen strategiaesimerkit ovat nimenomaan kielipareista, joissa suomi on toisena kielenä (Leppihalme 2001: 140). Myös käännösstrategiat esitellään omassa kappaleessaan pääluokkien jälkeen.

6. Irreaalioiden pääluokat

6.1 Paikannimet

Paikannimet ovat aineiston määrällisesti suurin uudisnimien, eli tietoisesti luotujen uusien nimien (Tieteen termipankki: *uudisnimi*), pääluokka. Näitä irreaalioita löytyy aineistosta 25 kappaletta, ja niitä on kahdenlaisia. Ensimmäinen kategoria on täysin uudet erisnimet, jotka eivät pohjaudu mihinkään aikaisempaan malliin. Tällaisia nimiä ovat esimerkiksi *Ulubis* ja *Zenerre*, jotka eivät viittaa mihinkään oikean maailman paikkaan tai ilmiöön. Tällaiset nimet viittaavat vieraisiin planeettoihin, kaupunkeihin sekä muihin paikkoihin. Toisena ovat yleisnimistä luodut yhdyssanayhdistelmät. Tällä tavoin rakennetut erisnimet ovat peräisin todella

tavallisesta sanastosta. Esimerkkejä tällaisesta nimeämiskäytännöstä ovat *the Autumn House* 'syystalo', *the Northern Tropical Uplands* 'Pohjoinen trooppinen ylänkö' ja *the chamber of Provisional Forgetting* 'alustavan unohduksen halli'.

6.2 Instituutiot ja organisaatiot

Instituutiot ja organisaatiot muodostavat aineiston toiseksi suurimman pääluokan. Nimityksiä on 21 kappaletta. Instituutiot ja organisaatiot eroavat paikannimistä siinä, että niiden luomisessa on käytetty täysin uusia ja keksittyjä nimiä vain kerran. Aineiston ainoa täysin uusi mihinkään aikaisempaan nojaamaton nimitys on *Tribe Dimajrian* 'Dimajrian-heimo'. Kaikkien toimielinten ja instituutioiden nimet ovat joko selkokieლისä sanayhdistelmiä (*the Supreme Galactic Assembly* 'Korkein galaktinen neuvosto', *the Four-Hundred-and-Sixty-Eight Ambient Fleet* 'Neljänsadannenkuudennenkymmenennenkahdeksannen ambientin laivasto' (joka todellakin on kirjoitettu auki ilman numeroita), *the Guard* 'kaarti') tai ne on johdettu sanoista, jotka ovat alkuperältään kreikan- tai latinankielisiä. Tällaisilla nimityksillä on pitkät perinteet englannin kielessä lainoina joko suoraan latinasta (Gelderen 2014: 98) tai ranskan (Gelderen 2014: 104) kautta. Klassillisista kielistä johdetut nimet keskittyivät usein hallintoon, sodankäyntiin ja uskontoon (Gelderen 2014: 99 & 104). Tämä näkyy myös Banksin luomissa instituutioiden nimissä, ja klassillisperäisiä sanoja mukaileva sanasto keskittyykin juuri näille osa-alueille. Klassillisista kielistä johdettuja nimiä ovat esimerkiksi *Mercatoria* (latinan sanasta *mercator* 'kauppias' [Streng 1975: *mercator*]), *Omnocracy* (latinan sanasta *omnis* 'kaikki' [Streng 1975: *omnis*] ja kreikan sanasta *krátos* 'valta' [Montanari 2015: *krátos*]) ja *Administrata* (latinan sanasta *administro* 'johtaa' [Streng 1975: *administro*]). Varsinkin Merkatorian organisaatioiden nimissä on käytetty paljon klassillisperäisiä nimityksiä. Klassillisperäisyys näkyy myös titteleissä, joita käsitellään seuraavassa kappaleessa.

6.3 Tittelit

Aineiston pienin pääluokka on tittelit. Niitä on yhteensä vain 10 kappaletta. Titteleiden sananmuodostus muistuttaa instituutioiden sananmuodostusta, ja selkokieლისet sanayhdistelmät sekä klassillislähtöiset nimitykset ovat ainoat käytetyt sananmuodostustavat. Esimerkkeinä tästä ovat selkokieლისet yleisnimiyhdistelmät *the*

System President 'Aurinkokunnan presidentti' ja *Chief Seer-in-waiting* 'tuleva päänäkijä' sekä klassillislähtöiset *Complector* 'komplektori' (latinan sanasta *compleo* 'täyttää' [Streng 1975: *compleo*]) ja *Hierchon* 'hierarkki' (kreikan sanasta *hierárkhēs* 'hierarkki' [Montanari 2015: *hierárkhēs*]).

6.4 Historialliset tapahtumat

Aineistossa on 17 historiallista tapahtumaa, ja ne muodostavat toiseksi pienimmän irreaalioiden pääluokan. Tapahtumat ovat kaikki selkokielisiä yleisnimityhdistelmiä lukuun ottamatta yhtä poikkeusta, jossa on käytetty nimityksen osana myös erisnimeä kirjan maailmasta: *the Arteria Collapse* 'Kulkusuonten sortuma'. Monet, varsinkin kaukaiset, historialliset tapahtumat jäävät selittämättä. Esimerkiksi *the Second Complex* 'Toinen kokonaisuus' mainitaan kerran yhdessä virkkeessä, ja sen tuho sitä seuraavassa virkkeessä. Kokonaisuutta selittävässä virkkeessä puolestaan puhutaan tapahtumasarjasta, johon kuuluvat muun muassa sellaiset historialliset tapahtumat kuin *Long Collapse* 'Pitkä sortuma', *the War of Squalls* 'Myrskyjen sota' sekä *the Informorta Breakdown* 'Tiedonkulun sortuma'. Jokainen näistä selittävistä tapahtumista on yhtä mystinen kuin Toinen kokonaisuus itse, eikä niille ole annettu oikeastaan mitään tarkempaa selitystä. Tämä informaation puuttuminen on nähtävillä monissa kirjan irreaalioissa, mutta ”puute” näkyy erityisesti juurikin historiallisissa tapahtumissa.

6.5 Muut kirjan maailmaan kuuluvat omaperäiset irreaaliat

Muut kirjan maailman omaperäiset irreaaliat muodostavat 18 irreaalian kokoisen kategorian, jossa on yksi irreaalia enemmän kuin aikaisemman kappaleen historialliset tapahtumat -luokassa. Tähän pääluokkaan kuuluvat muihin pääluokkiin sopimattomat irreaaliat, kuten kulttuurien nimet (*the Rehlide* 'Rehlide-niminen kulttuuri'), teknologia (*Recondite Splicer* 'outosilpoja'), ajanmääreet (*Desuetude II* 'Desuetude II -alakausi') sekä muut vain kirjan maailmassa esiintyvät käsitteet kuten *the Quick* 'Nopeat'. Jokainen näistä alakategorioista voisi toimia omana pääluokkana, mutta niiden pieni määrä puhuu sen puolesta, että ne olisi hyvä yhdistää yhden otsikon alle. Kirjassa esitellään esimerkiksi vain kaksi lukijalle ennestään tuntematonta ajanmäärettä ja vain yksi täysin uusi teknologia, joten

kategorioiden käsitteleminen omina pääluokkaryhminään ei olisi kovinkaan mielekäästä.

Lisäksi tähän kategoriaan sisällytetään *the Dweller Diaspora 'Aukkien Hajaannus'*, vaikka kyseessä onkin kyse osittain historiallisesta tapahtumasta. Aukkien tähtienvälinen diaspora on kuitenkin edelleen jatkuva prosessi sen sijaan, että Aukit olisivat jossakin vaiheessa taas muuttaneet yhteen samoille alueille ja lopettaneet Hajaannuksen. Termi siis kuvaa sekä nykyistä tilannetta että historiaa. Aukeilla ei ilmeisesti edes ole varsinaista kotiplaneettaa, vaan ne asuvat eri jättiläisplaneettojen (esim. Jupiterilla, joka on Ulubiksen aurinkokunnan näkökulmasta äärettömän kaukana) ympäristössä eri puolilla galaksia. Irreaalia ei siis oteta mukaan historialliset tapahtumat -pääluokkaan.

7. Käännösstrategiat

7.1 Suora laina

Ensimmäisenä Leppihalmeen jaottelussa mainitaan *direct transfer* eli suora laina. Tämä tarkoittaa sitä, että kääntäjä ottaa vieraan kulttuurin käsitteen käännökseensä suoraan. Reaalia otetaan kielen osaksi ilman muutoksia, vaikkakin joskus kieliänsä muokataan paremmin kohdekieleen sopivaksi. Tämä näkyy ääntämyksen ja kirjoitusasun muutoksina. Esimerkiksi englannin kielen sana *pub* on suomeksi *pubi*. Suoralla lainalla on vieraannuttava vaikutus. (Leppihalme 2001: 141.) Vieraannuttamisella ei kuitenkaan ole tässä tutkimuksessa osaa, sillä kirjan maailma on ikään kuin vieras kulttuuri jo lähtötekstissä, eikä englanninkielisen kulttuurin jatke. Kirjan maailma ei edusta kulttuuria, jonka kielellä se on kirjoitettu, vaan täysin uutta ja tuntematonta kirjan maailman kulttuuria. Suuri osa aineiston irreaalioista on käännetty käyttäen suora laina -käännösstrategiaa.

7.2 Käännöslaina

Toisena strategiana esitellään *calque (loan translation)* eli käännöslaina. Tätä strategiaa käytettäessä reaalian jokainen komponentti käännetään kohdekieleen kirjaimellisesti. Strategiaa käytetään erityisesti yleisnimiä käännettäessä ja sellaisissa tilanteissa, joissa kohdekulttuurissa ei tunneta reaalia. Tällainen käännöslaina on

esimerkiksi *inkivääriolut* englannin kielen sanasta *ginger beer*. (Leppihalme 2001: 141–142.) Substantiivin molemmat osat on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti, ja niin on saatu uusi sana, jota ei ole aiemmin tunnettu kohdekulttuurissa. Uudesta sanasta selviää myös, mistä on kysymys: olutmainen inkiväärillä maustettu juoma. Leppihalme (2001: 141) arvioi, että käännöslaina on käännösstrategioista kaikkein käytetyin. Aineistossa on myös suuri määrä käännöslainoina suomennettuja irreaalioita. Tämä johtuu siitä, että joidenkin irreaalioiden nimet koostuvat kokonaan tai osittain yleisnimistä, jotka yhdessä muodostavat erisnimen. Esimerkiksi tutkimusaineiston *the Southern Tendril Reefs*, joka on suomennettu *Eteläiseksi lonkeroriutoiksi*, on tällainen käännöslaina (vaikkakaan nimen merkitys ei käännöksestä avaudu, koska sitä ei selitetä tarkkaan lähtötekstissäkään).

Monet yksisanaiset irrealiat on määritelty tässä tutkimuksessa käännöslainoiksi niiden uusien merkitysten perusteella. Tapauksissa on kyse käännöslainan alakategoriasta merkityslainasta, kun uudessa merkityksessä käytetty sana on käännetty sen perusmerkityksen vastineen mukaisesti (vrt. tietokoneen osoitin engl. *mouse* → *hiiri*). Esimerkiksi aineiston irreaalioiden nimitysten *Engineers* 'Insinöörit' ja *Hierchon* 'Hierarkki' merkitykset ovat muuttuneet lähtökielessä, joten niiden käännökset eivät voi olla suoria lainoja. Insinöörit eivät ole varsinaisesti insinöörejä, vaikka he työskentelevätkin teknologian saralla. He ovat sääntökunta, joka keskittyy vain kulkusuoniportaaleihin. Hierarkit puolestaan ovat siviilihallinnon hierarkian osa eivätkä suinkaan uskonnollisen järjestön johtajistoa, kuten oikean elämän hierarkit, jotka ovat ortodoksisen kirkon pappeja. Lisäksi Leppihalmeen jaottelussa (2001: 141) suora laina tarkoittaa vain lainaa, joka on otettu sellaisenaan kohdekieleen korkeintaan pienin kirjoitusasumuokkauksin.

7.3 Kulttuuriin muokkaaminen

Kolmas Leppihalmeen strategioista on *cultural adaptation* eli omaan kulttuuriin muokkaaminen. Tässä strategiassa lähdetekstin reaalia korvataan sellaisella, joka kohdekulttuurissa on funktionaalisesti ekvivalentti. Strategiaa käytettäessä käytännössä valitaan kotouttaminen vieraannuttamisen sijaan, kun yleisö on tietämätön lähtökulttuurista (esimerkiksi pienet lapset) tai kun tietoa pitää sisäistää

nopeasti (esimerkiksi sitcom-sarjat). Tällaiset reaalian korvaamiset ovat erityisen suosittuja huumorin ja lastenkirjojen kääntämisessä sekä käännostekstityksissä. Esimerkiksi käännostekstityksessä (Jaskanen 2001) fraasi *working at Whole Foods* on käännetty *töissä Elannossa*, sillä keskimääräinen suomalainen sitcomin katsoja ei tiedä, että lähtötekstissä mainittu Whole Foods on yhdysvaltalainen elintarvikekauppaketju. Elanto puolestaan on ollut tekstityksen aikaan suomalaiselle katsojalle tuttu reaalialue; se nimittäin oli suomalainen osuuskauppa. (Leppihalme 2001: 141–142.) Tätä käännostrategiaa nähdään kuitenkin aineistossa vain kerran, sillä kaikki käsiteltävät irreaaliat ovat täysin uusia ja näin ennestään tuntemattomia myös lähtötekstissä, joten niille ei voi olla olemassakaan suoria funktionaalisia ekvivalenteja, joiksi Leppihalme (2001: 142) niitä kutsuu. Aineiston ainoa tapaus, jossa on käytetty kulttuuriin muokkaamista, on *Raucous Rascals* 'Liukkaat Lurjukset'. Tapaus on luokiteltu kulttuuriin muokkaamiseksi, sillä nimityksen tapauksessa on kyse konnotaatioiden viemisestä kielestä toiseen. Kuten Leppihalme (ibid.) sanoo: "This strategy means transferring the connotations and associations of the realia element by using target-cultural functional "equivalents", thus choosing domestication over foreignization."

7.4 Yläkäsite

Neljäntenä artikkelissa esitellään *superordinate term* eli hyperonyymi eli yläkäsite. Tämän strategian käyttäminen tarkoittaa, että spesifisempi sana korvataan sen yläkäsitteellä, jos kohdekulttuurista ei löydy lähdekulttuurin reaalialuea vastaavaa käsitettä tai tekstin yleisön ei voida olettaa sitä tietävän. Tämä aiheuttaa spesifisyyden vähenemistä Touryn kasvavan standardisoitumisen lain mukaan (1995: 267). Esimerkiksi suomen 'suota' tarkoittavat sanat *räme*, *neva* ja *letto* luultavasti korvautuisivat käänöksessä yläkäsitteellä, koska monissa kielissä ei ole tunnettuja termejä erilaisille soille. (Leppihalme 2001: 143.) Myöskään yläkäsite ei strategiana sovellu analyysin kohteeksi, koska aineistossa esiintyvistä irreaalioista ei ole käytetty yläkäsitteitä yhdessäkään tapauksessa, vaikka monet aineiston irreaaliat toistuvat kirjan tekstissä monia kertoja. Esimerkiksi *Slow Seer* ei koskaan ole suomenkielisessä korvautunut käsitteellä *tutkija* tai *Master Technician* sanalla *upseeri*.

7.5 Eksplisitaatio

Artikkelin viides käänösstrategia on *explicitation* eli eksplisitaatio. Eksplisitaatio tarkoittaa Leppihalmeen käyttämässä merkityksessä sitä, että lähdetekstin reaalia korvataan kohdetekstissä selkokielisemmällä käsitteellä tai, että sen yhteyteen lisätään pieni selvennys, joka on itse tekstissä. Paratekstit, kuten ala- ja loppuviitteet, eivät siis näin kuulu eksplisitaation piiriin, vaan niitä kutsutaan lisäyksiksi (ks. 7.6) (Leppihalme 2001: 143).

Selkokielisestä käsitteestä hyvinä esimerkkeinä ovat esimerkiksi englanninkielisen *the Blitzin* kääntäminen *Lontoon pommitukseksi* (Lovesey 1990) ja *Foggy Bottomin* kääntäminen *Yhdysvaltain ulkoministeriöksi* (rakennus) (Leppihalme 2001: 143). Kyseessä olevat ilmaukset ovat tunnettuja lempinimiä, jotka eivät kuitenkaan usein avautuisi kohdekieliselle lukijalle ilman selvennystä. Sama pätee myös erisnimiin, joihin on liitetty geneerinen sana tai lyhyt tarkentava ilmaus selitteeksi. Esimerkiksi Suomessa sijaitseva *Lentua* on Arto Paasilinnan *Jäniksen vuosi* -teoksen englanninnoksessa saanut lisäksi järveä tarkoittavan geneerisen sanan: siitä on tullut *Lake Lentua*. Myös suomalaisen mytologian Tuonela on selitetty teoksessa lisäyksellä: *Tuonela, the Land of the Dead*. (Leppihalme 2001: 143.)

Eksplisitaation tavoitteena on poistaa mahdollisia ongelmakohtia lukijan tieltä, ja se on lukijaystävällinen tapa kertoa lukijalle mistä on kyse. Vaikka globalisaation seurauksena yhä useammat asiat jätetään selittämättä valtakulttuureista (esimerkiksi englanninkielisistä maista) tulevien lähdetekstien kohdalla, on eksplisitaatio edelleen tärkeä käänösstrategia pienemmistä ja tuntemattomammista kulttuureista käännettäessä. (Leppihalme 2001: 143.)

Koska *The Algebraistin* kulttuuri on kaikille lukijoille ja myös itse kääntäjälle ennestään tuntematon, eksplisitaatiota käytetään käänösstrategiana jonkin verran. Esimerkiksi *Desuetude II* on suomennoksessa saanut takaliitteen -alakausi tuomaan selvyyttä siihen, että on kyse ajanyksiköstä: *Desuetude II -alakausi*.

7.6 Lisäys

Kuudes ja toiseksi viimeinen käänösstrategia on *addition* eli lisäys. Lisäykset ovat selityksiä, jotka eivät ole itse tekstissä, vaan ne ovat varsinaisen tekstin ulkopuolisia

paratekstejä (Genette 1995), kuten sanalistoja tai ala- ja loppuviitteitä. Tämä lisäysten sijoituspaikka erottaa ne eksplisitaatiosta (ks. 7.5). Lisäyksiä käytetään usein suorien lainojen yhteydessä. Esimerkiksi Kersti Juvan suomentamassa Dorothy L. Sayersin teoksessa on käytetty sellaisenaan monia Oxfordin yliopiston termejä, kuten *bursar*, *don* ja *Isis*, jotka on selitetty erillisessä sanalistassa: *collegen rahastonhoitaja*, *collegen johtaja* ja *Thames-joen nimi Oxfordissa* (Juva 1993: 71). Kuten eksplisitaatiota, myös lisäyksiä on ollut tapana välttää, sillä globalisaatio on tutustuttanut lukijoita muiden kulttuurien reaaliioihin. (Leppihalme 2001: 144.)

Lisäystä ei ole käytetty käännösstrategiana *The Algebraistin* suomennoksessa kertaakaan. Tämä johtuu siitä, että kirjan maailmasta ei ole aikaisempaa tietoa, ja näin selventävien eksplisitaatiolisäyksiä pidempien paratekstien käyttäminen ei ole ollut luontevaa. Tätä käännösstrategiaa ei siis ole tarpeen huomioida analyysissä.

7.7 Poisto

Seitsemäs ja viimeinen Leppihalmeen strategia on *omission* eli poisto. Elementtien poisjättäminen kohdetekstistä on Leppihalmeen tutkimuksen (1997) mukaan suomentajien mielestä viimeinen keino, johon turvautua. Kun reaaliota jätetään pois, poisto koskee usein vain jotakin osaa siitä. Esimerkiksi Ikaalisten kameraseuran *Ikaalinen*-teoksen virke *Ikaalinen kuului alun perin Sastamalasta irti kasvaneeseen Hämeenkyrön kirkkopitäjään Lahtisten kappelina* (Ikaalinen 1987: 6) on tekstin ruotsinkielisessä versiossa lyhentynyt muotoon *Ikalis hörde tidigare till Hämeenkyrös kyrkosocken* (Ikaalinen 1987: 8).

Joskus vaikean reaalian aiheuttamat ongelmat voidaan hävittää poistolla, jos niiden poistamisella ei ole varsinaista merkitystä viestin ymmärrettävyydelle. Arto Paasilinnan romaanin italiantielisessä käännöksessä (1996) fraasi *Oli pakko jäädä rakotulille yöksi* on italiaksi käännetty fraasilla, jonka suomenkielinen denotatiivinen vastine on *Oli pakko yöpyä ulkona*. Tällä on vältetty *rakotulen* ('nuotiotuli, joka on viritetty kahden yhdensuuntaisen päällekkäisen puupölkyn väliin' (KS: *rakotuli*)) selittäminen italiantieliselle lukijalle. Poisto ei kuitenkaan vaikuta kirjan tarinaan. (Leppihalme 2001: 144–145.)

Myöskään poistoja ei ole käytetty apuna kirjan irreaalioiden kääntämisessä, ja jokaisella lähtötekstin irreaalialla on vastine kohdetekstissä. Tämä käännösstrategia

jää näin ollen analyysin ulkopuolelle.

7.8 Käännösstrategioiden päällekkäisyys

Leppihalme mainitsee artikkelinsa lopussa (2001: 145), että vaikka hänen jaottelunsa ei välttämättä kata kaikkia mahdollisia tapoja kääntää reaaliota, on se kuitenkin erittäin kattava. Lisäksi Leppihalme kirjoittaa aiempien käännösstrategioiden yhdistelmistä, joita hän ei ottanut numeroituun jaotteluun. Esimerkiksi lisäyksen (ks. 7,6) yhteydessä olevassa esimerkissä, jossa esiintyvät *bursar*, *don* ja *Isis*, yhdistyvät sekä suora laina että lisäys. Tällaisista tapauksista muodostuvien alakategorioiden luominen ja käyttäminen on turhaa tässä tutkimuksessa, sillä jokaisella reaaliatapauksella on kuitenkin ensisijainen kategoria, johon se kuuluu. Sama pätee aikaisemman kappaleen toistuviin reaaliioihin; jokainen reaaliatapaus kuuluu aina johonkin seitsemästä pääkategoriasta. Alakategorioiden luominen monimutkaistaisi turhaan valmiiksi yksinkertaista ja selkeää numeroitua jaottelua, eikä niiden käyttäminen toisi selkeää hyötyä.

7.9 Toistuvat reaaliat ja käännösvirheet

Leppihalmeen numeroidusta jaottelusta jää pois myös strategia, jossa samasta reaaliasta käytetään kohdetekstissä eri nimityksiä, jos reaalia toistuu monta kertaa:

One further strategy, which was not, however, thought to need a category of its own, is the use of complementary terms for the repeated occurrence of a particular realia item. (Leppihalme 2001: 145.)

Esimerkkinä tällaisesta lähestymistavasta Leppihalme mainitsee Marjatta Liljeströmin analyysin (1997) Arto Paasilinnan Jäniksen vuosi -romaanin käännöksestä (1995), jossa suomen sana *kaira* on ensin *the wilds*, mutta myöhemmin se on käännetty sanoilla *backwoods* ja *wild forest land*.

Leppihalme (2001: 145) kertoo jättäneensä luettelon ulkopuolelle myös tapaukset, joissa denotaatio eli perusmerkitys muuttuu, sekä tapaukset, joissa on selkeästi kyse käännösvirheestä. Esimerkiksi Paasilinnan kirjan käännöksessä (1995) Helsingissä sijaitseva *makkaratalo* on saanut nimekseen *snack bar*, koska kääntäjä ei

ole tunnistanut rakennuksen nimeä ja ilmeisesti olettanut, että kyseessä on jonkinlainen pikaruokagrilli. Kuten Leppihalme samalla sivulla toteaa: ”Change of denotation is, after all, not to be regarded as a strategy.”

Ekvivalenssiin pohjautuvissa teorioissa käännösvirheiksi nähdään epävastaavuudet lähde- ja kohdetekstien välillä. Näin käännösvirheet nähdään esimerkiksi Kollerin kuvaamissa viidessä ekvivalenssin viitekehyksessä (Koller 1979: 187). Funktionaalisissa lähestymistavoissa ja skopos-teorian piirissä olevissa lähestymistavoissa puolestaan asiaa käsitellään eri tavoin. Niissä virheet nähdään sen pohjalta, miten hyvin käännös täyttää funktiona eli tarkoituksensa (Schmitt 1998: 394), ja miten hyvin käännös vastaa vastaanottajan odotuksia (Nord 2009: 190). Käyttökonteksti määrittää mitä kääntäjän on oletettu tuottavan. On esimerkiksi erittäin kontekstisidonnaista, voidaanko poistot ja muutokset nähdä käännöstyössä hyväksyttävänä. Joissakin tekstilajeissa tällaiset keinot voivat olla täysin pannassa (tieteellinen teksti), mutta joissakin taas täysin hyväksyttäviä (matkailuesiteteksti).

Tämän tutkimuksen aineistossa ei ole käännösvirheitä eri teorioiden käännösvirhemääritelmien huomioon ottaen. Esimerkiksi Kollerin ekvivalenssin ja Schmittin sekä Nordin funktionalististen lähestymistapojen pohjalta voidaan todeta, että käännösvirheitä ei ole, ja että niitä ei tarvitse ottaa huomioon tässä tutkimuksessa. *The Algebraistin* suomentanut Niko Aula on kokenut kääntäjä ja kustannuspäällikkö. Hän on käyttänyt työssään käännösstrategioita, jotka ovat olleet relevantteja lähde- ja kohdetekstin ja sen tekstilajin kääntämisessä. Koska aineistossa ei ole käännösvirheitä, voidaan Leppihalmeen jaottelua käyttää aineiston läpikäymiseen kaikilta osin, eikä sitä siksi tarvitse muokata.

7.10 Poisjäävät käännösstrategiat

Kaikki seitsemän Leppihalmeen käännösstrategiaa eivät ole tarpeellisia tämän tutkimuksen kannalta, sillä osaa niistä ei ole käytetty kertaakaan käännöstyössä. Pois analyysin metodista jäävät lisäys, yläkäsite sekä poisto. Lisäksi kulttuuriin muokkaamista on käytetty aineistossa vain kerran. Kulttuuriin muokkaamiselle ja lisäykselle on yhteistä se, että niitä ei käytännössä edes ole ollut mahdollista käyttää, sillä kääntäjällä (tai kenelläkään muulla) ei ole mahdollisuutta selittää kirjan maailman kulttuurisia seikkoja, koska kaikki tieto tästä maailmasta on peräisin

käännettävästä kirjasta itsestään. Myös yläkäsitteen ja poiston käyttäminen on jäänyt kokonaan pois. Tämä johtuu kirjan scifiluonteesta. Irreaalioiden korvaaminen yläkäsitteellä tai niiden poisto veisi paljon pois lukijalta, jos esimerkiksi *System President* olisi käännöksessä korvattu sanalla *johtaja*, tai jos jokin elementti olisi jätetty pois. Kaikki nimeltä lähtötekstissä mainitut asiat on mainittu myös käännöksessä.

8. Analyysi

Tässä analyysiosiossa tutkimuksen aineisto käydään läpi niin, että irreaaliat erotellaan ensiksi aiemmin esiteltyjen pääluokkien mukaan. Tämän jälkeen jokaisen pääluokan sisällä jokainen irreaalia käsitellään erikseen niiden kääntämisessä käytettyjen käännösstrategioiden mukaan samassa järjestyksessä kuin ne on esitelty Käännösstrategiat-kappaleessa. Esimerkiksi irreaalia *the Scatter Wars* 'hajaannussodat' sijoittuu siis analyysin ensimmäisessä vaiheessa historialliset tapahtumat -osion käännöslainat-alaosioon. Irreaalioista ja niiden merkityksestä kirjan maailmalle kerrotaan tarkemmin niiden omissa osioissa. Lisäksi perustellaan tarkemmin, miksi tietyt irreaaliat on kategorisoitu tietyn pääluokan tai strategian alle. Yleisenä sääntönä esittelyteksteissä ei kuitenkaan selvitetä perusteluita seikkaperäisesti, jos kyseessä on tapaus, joka yksiselitteisesti kuuluu johonkin tiettyyn kategoriaan. Esimerkiksi tapauksessa *Northern Tropical Uplands* 'Pohjoinen trooppinen ylänkö' on yksiselitteinen tapaus, joka sopii täydellisesti Käännöslaina-kappaleessa esiteltyihin Leppihalmeen artikkelista otettuihin tunnusmerkkeihin. Jokainen nimityksen osa on nimittäin käännetty sen denotatiivisen merkityksen mukaisesti: *Northern* → *Pohjoinen*, *Tropical* → *trooppinen*, *Uplands* → *ylänkö*. Esittelytekstien analyysiosissa on tarkoituksena kiinnittää huomiota irreaalioiden erikoisuuksiin, kuten isojen alkukirjaimien käyttöön.

Irreaalioiden esittelyteksteissä käytetään selvyuden vuoksi Niko Aulan käännöksen suomenkielistä termistöä. Selitysteksteistä tulee toivottavasti tällä tavoin helpompilukuisia, kun englanninkielistä termistöä ei ole sekoitettu muuten suomenkieliseen tekstiin. Alaosioiden sisällä irreaaliatapaukset ovat siltikin aakkosjärjestyksessä englanninkielisten nimitysten perusteella. Aakkosjärjestyksessä

ei oteta huomioon lähtökielen artikkeleita. Nimitysten alussa olevat artikkelit ovat nimittäin säännönmukaisesti aina nimeen liittyviä määräisiä *the*-artikkeleita, jotka eivät kuitenkaan muuta irreaalioiden nimitysten osien merkityksiä, joten niitä ei tarvitse ottaa huomioon tämän tutkimuksen kontekstissa. Tapauksia ei siis käsitellä siinä järjestyksessä, jossa ne esiintyvät kirjassa. Nimitysten esittelytekstit alkavat aina lihavoidulla englanninkielisellä nimityksellä, mikä helpottaa esittelykappaleiden löytämistä ja erottamista toisistaan.

Kaikki suomen oikeinkirjoitussäännöt ovat Kielitoimiston ohjepankista. Sanakirjoihin viitataan irreaalioiden esittelyteksteissä vain siinä tapauksessa, että kohdetekstissä on käytetty nimityksen kääntämisessä englanninkielisen termin epätavallista tai vähemmän tunnettua merkitystä. Esimerkiksi *Faraby Bayn* käännöksenä käytetyssä *Farabyn lahdessa* sanan *bay* ainoa kontekstiin sopiva merkitys on *lahti* (MOT Pro Englanti: *bay*). Sana on erittäin yleinen, ja sen merkitys on keskivertolukijan tunnistettavissa myös ilman viittausta sanakirjaan. Joissakin tapauksissa suomennoksessa on vain mukailtu käännettävän nimityksen tai nimityksen osan merkitystä, ja tällöin viitataan myös klassillisten kielten sanoihin ja sanakirjoihin, sillä erityisesti jotkin organisaatiot ja tittelit on johdettu klassillisten kielten kautta.

Aineiston irreaalioiden nimitysten esittelyn ja jaottelun jälkeen pääluokkien ja käännösstrategioiden suhdetta tarkastellaan tarkemmin. Analyysin toisessa osassa keskitytään muun muassa selittämään, miksi tietyn pääluokan irreaalioiden kääntämiseen on sovellettu tiettyjä käännösstrategioita.

8.1. Paikannimet

8.1.1. Suorat lainat

Borquille 'Borquille' on Ulubiksen aurinkokunnan pääplaneetalla Sepektellä sijaitseva kaupunki, johon Fassin Taak kutsutaan neuvonpitoon ja tehtävänantoon Bantrabalin Näkijäseptistä. *Borquille* on nimityksenä täysin omaperäinen sana, eikä sillä ole mitään tekemistä oikean maailman ilmiöiden tai paikkojen kanssa. Kaikkiin Banksin täysin itse kehittelemiin paikannimiin on käytetty suoraa lainaa. Leppihalmeen (2001: 141) mukaan paikannimien kääntämisessä käytetään usein

käännösstrategiana suoraa lainaa, ellei kohdekielessä ole nimelle vakiintunutta vastinetta (esimerkiksi ruots. *Stockholm* → *Tukholma*). Suoran lainan käyttäminen on siis ollut kaikkein luonnollisin käännösstrategiavalinta, koska kirjan nimistöä ei ole ennen käytetty kohdekielessä (eikä lähtökielessäkään).

Faraby Bay 'Farabyn lahti' on Akkimandriitta Luseferouksen Kalliolinnakkeen ikkunasta näkyvä lahti. Tämän nimityksen nimittävä nimenosa eli Faraby on otettu suomennokseen sellaisenaan. Irreaalia ja sen nimitys ovat Banksin omaa käsialaa, joten aiemmassa kappaleessa selitetty paikannimien muuntamattomuus on perusteltua. Nimityksen jälkiosa eli *bay* 'lahti' on kuitenkin käännetty sen denotatiivisen merkityksen mukaisesti. *Bay* ja *lahti* ovat molemmat tavallisia substantiiveja, ja niiden korvaaminen toisillaan ei korvaa teokselle ominaista irreaalista asiaa. Leppihalmeen mukaan (2001: 141) suora laina "contributes to a foreignizing global strategy", joten voidaan olettaa, että teoksen kääntäjä on halunnut välttää englanninkielistä elementtiä *bay* ja luoda suomenkielisen version Banksin maailmasta. Maailma ei kuitenkaan pohjautu yhteenkään tunnettuun kulttuuriin, ja kirjan hahmot puhuvat keskenään Standardkieltä. Englanti oletettavasti korvaa alkuteoksessa puhutun kielen samaan tapaan kuin englanti (suomennoksessa suomi) korvaa westron-kielen J.R.R. Tolkienin *Lord of the Rings* -kirjasarjassa (Tolkien 1955: 968).

Junch City 'Junch City' on Arkkimandriitta Luseferouksen Kalliolinnakkeen ikkunasta näkyvä kaupunki. Toisin kuin aiemman kappaleen *Faraby Bay*, *Junch City* on jätetty kokonaan siihen muotoon, jossa se esiintyy lähtötekstissä. *City*-loppuosan käyttäminen *kaupungin* sijaan ei kuitenkaan välttämättä ole ristiriidassa aikaisemmassa kappaleessa mainitun vieraannuttamisen välttämisen kanssa. Englannin kielen sana *city* on nimittäin suomenkielisille lukijoille erittäin tuttu sana esimerkiksi nimityksestä *New York City*. *Junch*-alkuosa puolestaan on Banksin omaa nimistöä, ja siihen pätevät *Borquille*-kappaleessa esitellyt perustelut.

Leseum9 IV 'Leseum9 IV' on Arkkimandriitta Luseferouksen kotiplaneetta kirjan tapahtumien alussa. Sieltä hän lähtee sotajoukkonsa kanssa kohti Ulubiksen aurinkokuntaa. *Leseum9 IV* on analyysin kannalta täsmälleen samanlainen kuin aikaisemman kappaleen *Borquille*, sillä sekin on täysin Banksin itsensä kehittämä nimitys. Nimelle ei ole vakiintunutta vastinetta kohdekielessä, eikä sitä ole siksi

muutettu.

Nasqueron 'Nasqueron' on Ulubiksen Aukkien kotina toimiva kaasujättiläisplaneetta. Fassin Taakin matka vie planeetalle, kun hän lähtee suorittamaan Merkatorian sotalaivaston hänelle antamaa tehtävää. Leppihalmeen maininta vieraiden paikannimien kääntämättömyydestä (2001: 141) sopii myös *Nasqueroniin* ja nimitys onkin jätetty alkuperäiseen muotoonsa.

Pirrintipiti 'Pirrintipiti' on planeetta-kuu 'glantinen pääkaupunki sekä Fassin Taakin ensimmäinen pysäkki matkalla tehtävänantoon *Borquilleen*. Lisäksi kaupunki on sellainen paikka, johon (Taakin Slovius-enon mukaan) Taak meni "kuukauden mittaisille kaatokännissä ja huumeista sekaisin -reissuille, joissa joudutaan vaikeuksiin, tappeluihin ja luvattomiin ruumiinaukkoihin erilaisilla lihatiskeillä." Analyysin kannalta *Pirrintipiti* ei eroa kahdesta aikaisemmasta tapauksesta. Paikannimellä ei ole vakiintunutta nimeä, joten sitä ei ole muutettu.

Seer Sept Bantrabal 'Bantrabalin Näkijäsepti' on 'glantine-planeetta-kuulla sijaitseva Näkijäsepti, jonka piirissä Fassin Taak työskentelee. Hän on myös näkijäansioidensa vuoksi Bantrabalin Septin Tuleva päänäkö. Bantrabalin Näkijäsepti on Reheon Septistä ja Tonderonin Septistä poiketen nimetty tekstissä käyttäen Näkijäseptin nimen pitkää täydellistä muotoa. Kuten Käännösstrategioiden päällekkäisyys -kappaleessa linjataan, Leppihalmeen käännösstrategioita ei yhdistellä uusien kategorioiden luomiseksi, joten *Seer Sept* -osan kääntäminen käännöslainalla ei vaikuta koko nimityksen jaotteluun suoraksi lainaukseksi nimittävän nimenosan *Bantrabalin* suoran käännöksen mukaisesti. Leppihalme (2001: 145) ei ole itsekään ottanut näitä uusia mahdollisia yhdistelmäkatteorioita huomioon tehdessään käännösstrategialistaansa. Nimityksen jälkiosa *Näkijäsepti* on kirjoitettu suomenkielisessä versiossa isolla alkukirjaimella samaan tapaan kuin sen englanninkielinen vastine *Seer Sept*.

Sepekte 'Sepekte' on Ulubiksen aurinkokunnan pääplaneetta, johon Fassin Taak kutsutaan neuvonpitoon ja tehtävänantoon Bantrabalin Näkijäseptistä. Sepekte on tarinan kannalta tärkeä paikka, ja se mainitaan kirjassa useita kertoja. Sepekte on tässä analyysissä täysin samanlainen tapaus kuin aiemmin tässä kappaleessa mainitut *Borquille* ja *Nasqueron*, jotka ovat täysin omaperäisiä nimityksiä.

Sept Reheo 'Reheon Septi' on Fassin Taakin aikaisemman oppilaan Paggs

Yurnvicin nykyisen Näkijäseptin nimi. Näkijäseptiä ei esitellä tarkasti, ja se mainitaan vain Paggsista puhuttaessa: ”– – Paggs Yurnvic, of Sept Reheo – –”. Irreaalia on luokiteltu suoraksi lainaksi, vaikka se ei täysin vastaa englanninkielistä lähtötekstiä. Tähän on syynä se, että Leppihalmeen (2001: 141) mukaan suorassa lainassa on täysin hyväksyttävää muokata kirjoitusasua sopimaan paremmin kohdekieleen. Käsittelen irreaalian eri osien järjestyksen muuttamisen tämän tutkimuksen kontekstissa kirjoitusasun muuttamiseksi, enkä siis luokittelen Reheon Septiä ja Tonderonin Septiä käänöslainoiksi.

Sept Tonderon ’*Tonderonin Septi*’ on kirjan maailman kunnianarvoisin ja tärkein Näkijäsepti. Kirjan alussa Fassin Taak on kihloissa Tonderonin Septin Päänäkijän tyttären kanssa. Myöskään Tonderonin Septi ei ole tarinassa suuressa osassa (se mainitaan vain Fassin Taakin kihlatun Jaalin sekä Septin Päänäkijän Braam Ganscerelin yhteydessä), ja se on myös rakenteeltaan identtinen aikaisemmin esitellyn Reheon Septin kanssa. Samat perustelut pätevät siis myös tähän irreaaliaan.

Stream at Zenerre ’*Zenerren virta*’ on Zenerren kulkusuoniportaalia ympäröivä alue. Alueesta ei kerrota kirjassa paljoa, ja lukijalle selviää vain, että Ulubiksen aurinkokunnan uutta portaalia tuova Merkatorian sotalaivasto on peräisin alueelta. *Zenerren virta* käsitellään samalla tavoin kuin aiemman kappaleen *Zenerre*. Kyseessä on eri nimitys, mutta *Zenerre* on sen nimittävä nimenosa.

Ulubis system ’*Ulubiksen aurinkokunta*’ on aurinkokunta, jossa suurin osa kirjan tapahtumista tapahtuu (ainoastaan osa Arkkimandriitta Luseferoukseen liittyvistä kirjan tapahtumista tapahtuu Ulubiksen ulkopuolella). Kuten Farabyn lahden tapauksessa, myös tässä tapauksessa nimityksen jälkiosa *system* on denotatiivisen merkityksen mukaisesti käännetty *aurinkokunnaksi*. Nimittävä nimenosa on kuitenkin suora laina, ja tämän vuoksi *Ulubiksen aurinkokunta* luokitellaan suoraksi lainaksi.

Zenerre ’*Zenerre*’ on Ulubiksen ulkopuolella oleva Merkatorian portaaliverkoston lähin piste, ja se sijaitsee 214 vuoden avaruusmatkan päässä. Matkalla oleva Merkatorian sotalaivasto ja insinöörialus *Est-Taun Zhiffir* ovat alkuaan lähteneet kuljettamaan Ulubikseen uutta portaalia juuri Zenerrestä. Ulubiksen vanha portaali tuhoutui Muukalaisten eli Merkatorian ulkopuolisten voimien hyökkäyksessä. *Zenerre* on esimerkiksi Borquillen ja Nasqueronin tapaan

kokonaan uusi nimitys, eikä sitä ole muokattu mitenkään suomentaessa.

'*glantine*' on Ulubiksen aurinkokunnan planeetan Nasqueronin asutettu planeetta-kuu, jossa Bantrabalin Näkijäsepti sekä Syystalo sijaitsevat. Muuten planeetta-kuu on galaktisella tasolla harvaan asutettu, ja sieltä löytyy vain miljardi asukasta, jotka asuvat pääosin taivaankappaleen trooppisen päiväntasaajan tienoilla. Kirjan tarina alkaa 'glantinelta, jossa Fassin Taak on tapaamassa Slovius-enoan. 'glantine on kokonaan uusi nimitys, jota ei ole muokattu suomennokseen. Se siis vertautuu aiemmin esiteltyihin Borquilleen ja Nasqueroniin.

8.1.2. Käännöslainat

Arteria 'Kulkusuonet' ovat Merkatorian tähtienvälinen portaalijärjestelmä, joka yhdistää useita aurinkokuntia ja mahdollistaa pitkätkin avaruusmatkat. Vaikka avaruusaluukset kulkisivat valonnopeutta, niiden ei olisi mahdollista matkustaa galaksin toisesta päästä toiseen päähän ilman portaalijärjestelmää. Kulkusuonet mahdollistavat pidemmätkin matkat niin, että niitä voidaan tehdä ihmisiän sisällä. Ulubiksen aurinkokunnan kulkusuoniportaali on tuhottu, ja uusi portaali on matkalla Zenerrestä. Lähtötekstin irreaalian nimitys *Arteria* viittaa valtimeen, ja tämä näkyy myös suomenkielisessä tekstissä päätteellä *-suonet*. Vaikka kyseessä siis onkin käännöslaina, voidaan nimityksessä myös nähdä merkkejä eksplisitaatiosta. Irreaalian alkuosa *kulku-* selventää sen merkitystä kirjan maailmassa. Tämä pieni selvennyspartikkeli ei kuitenkaan tässä analyysissä muuta *Kulkusuonia* käännöslainasta eksplisitaatioksi (Leppihalme 2001: 143), sillä *kulku-*osanen ei ole käännöksessä pääosassa, vaan se on vain lisäys käännöslainan lisäksi. Kuten tämän tutkimuksen teoriaosuuden Käännösstrategioiden päällekkäisyys -kappaleessa todetaan, jokaiseen irreaaliaan sovellettu päästrategia on tekijä, joka päättää mihin kategoriaan irreaalia jaotellaan.

Autumn House 'Syystalo' on kaasujättiläisplaneetta Nasqueronia kiertävällä planeetta-kuu 'glantinella sijaitseva Fassin Taakin perheen talo, jota käytetään nimensä mukaisesti syysaikaan. Kirjan alussa Taak tapaa setänsä juuri Syystalossa. Talon nimi on yksiselitteisesti käännöslaina, jonka molemmat osat on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti: *Autumn* → *syys-* ja *House* → *talo*. *Syystalo* toimii samoin kuin Leppihalmeen (2001: 141) esimerkki *ginger beer* →

inkivääriolut.

Chamber of Provisional Forgetting 'Alustavan unohduksen halli' on yksi 'glantine-planeetta-kuulla sijaitsevan Syystalon huoneista. Huone mainitaan vain kerran, mutta siitä kerrotaan huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi Voima-aukosta tai Junch Citystä, vaikka sen olemassaolo selitetäänkin vain yhdellä virkkeellä. Huonetta käytetään vain siinä tapauksessa, että Fassin Taakin suvun vanha perheenjäsen lähestyy kuolemaa. Fassin Taak on tässä kirjan osiossa matkalla tapaamaan Slovius-enoaan, joka on vanha ja sairas.

Nimityksen kaikki kolme osaa on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti, vaikkakin *chamber* usein kääntyy sanaksi *kammio*. Huoneen kuvauksen perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että tässä tapauksessa on huone, jota kutsuttaisiin suomen kielellä *halliksi*. Tekstissä kuvaillaan muun muassa huoneen kupolimaista kattoa. Sanan merkitys ei siis muutu. Tämän irreaalian kohdalla on noudatettu suomen kielen oikeinkirjoitussääntöjä, ja nimen osat *unohduksen* sekä *halli* on kirjoitettu pienellä alkukirjaimella. *Hallin* vastine *chamber* on kirjoitettu myös lähtötekstissä pienellä alkukirjaimella, joten tämä selittää päätöksen tapauksessa. *Forgetting* on kuitenkin lähtötekstissä kirjoitettu isolla alkukirjaimella, mutta sen vastineesta *unohduksen* on jätetty pois iso alkukirjain.

Force Gap 'Voima-aukko' on Arkkimandriitta Luseferouksen Kalliolinnakkeen ikkunasta näkyvä Farabyn lahden patojärjestelmä. Voima-aukko ei ole kovinkaan merkityksellinen tarinan kannalta, ja se mainitaan vain muutaman kerran, kun Luseferous vertaa sodan jäljiltä jäänyttä vedellä täyttynyttä kraatteria Farabyn lahteen ja sen ympäristöön. Kraatterin reunan murtuma, josta vesi virtaa kraatteriin muistuttaa häntä Voima-aukosta. *Voima-aukko* käyttäytyy samoin kuin *Syystalo*, ja sen molemmat osat on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti, ja niistä on tehty yhdyssanoja.

Northern Tropical Uplands 'Pohjoinen trooppinen ylänkö' on Nasqueronia kiertävän planeetta-kuu 'glantinen pohjoispuolella sijaitseva ylänkö. Pohjoinen Trooppinen Ylänkö mainitaan muutaman kerran puhuttaessa 'glantinesta, mutta se ei ole merkittävässä osassa. Nimityksen kaikki kolme osaa on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti. Suomenkielisessä nimityksessä ei ole poikettu suomen kielen oikeinkirjoitussäännöistä, ja kaikki nimityksen osat on

kirjoitettu yleisen ohjeen mukaan pienellä alkukirjaimella lukuun ottamatta erisnimen isoa alkukirjainta. Irreaalia sopii täydellisesti yhteen Leppihalmeen (2001: 142) esimerkin *kalasauna* → *fishing sauna* kanssa. Molempien osaset on käännetty samalla tavalla yksi kerrallaan, ja yhdessä ne muodostavat lopullisen vastineen.

North Waste Land 'Pohjoinen autioma' on 'glantine-planeetta-kuun pohjoispuoliskolla (oletettavasti napa-alueella) sijaitseva autioma. Planeetta-kuun asukkaat asuvat pääosin lämpimällä päiväntasaajalla, joten käytännössä kukaan ei käy alueella. Eräässä takaumassa Fassin Taak ja hänen nuoruudenystävänsä lähtevät alueelle seikkailemaan ja löytävät Rehlide-nimisen kulttuurin jäsenten arviolta 6000–7000 vuotta sitten hylätyn aluksen Pohjoisesta autiomaasta. *Pohjoinen autioma* noudattaa aikaisempien yleisnimistä yhdisteltyjen erisnimien mallia (esimerkiksi *Pohjoinen trooppinen ylänkö*). Molemmat kaksi lähtötekstin nimityksen osaa *North* ja *Waste Land* on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti. Iso alkukirjain on jätetty pois *autiomaasta*.

Southern Tendril Reefs 'Eteläiset lonkeroriutat' on galaksin osa, jossa muun muassa Ulubiksen aurinkokunta sijaitsee. Alue on "galaksin syrjäseuduilla" 55000 valovuoden päässä galaksin keskuksesta. Myös Arkkimandriitta Luseferouksen sotaretki sijoittuu tälle alueelle. Kirjassa jää epäselväksi, mistä lonkeroriutat ovat saaneet nimensä, mutta oletettavasti alueella olevat taivaankappaleet muodostavat jonkinlaisen lonkeron muotoisen muodostelman. Irreaalian kaikki osat on käännetty käyttäen niiden denotatiivisia merkityksiä. Myös *Eteläiset lonkeroriutat* noudattaa suomen kielen oikeinkirjoitussääntöjä. *Lonkeroriutoista* on jätetty iso alkukirjain pois.

Stream Quarternary 'Kvartäärivirta' on galaksin osa, jossa muun muassa Eteläiset lonkeroriutat ja näin myös Ulubiksen aurinkokunta sijaitsevat. Alue on "galaksin syrjäseuduilla" 55000 valovuoden päässä galaksin keskuksesta. Myös Arkkimandriitta Luseferouksen sotaretki sijoittuu kokonaisuudessaan tälle alueelle. Nimitys koostuu kahdesta osasta, jotka on molemmat käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti, ja niistä on tehty suomen kielelle yhdyssana. Irreaalia käyttäytyy siis samoin kuin esimerkiksi aiemmin käsitellyt *Syystalo* ja *Voima-aukko*.

8.1.3. Muut

Paikannimissä on kolme tapausta, jotka eivät vaikuta sopivan yhteenkään Leppihalmeen numeroiduista käänösstrategioista. Ensimmäisen irreaalian tapauksessa on tapahtunut ainakin osittainen merkityksen muutos. Toisessa tapauksessa puolestaan samaan ilmiöön viitataan osittain eri nimityksellä. Kolmannen kohdalla voidaan puolestaan sanoa, että nimityksen denotaatio on muuttunut kokonaan.

Sheer Citadel 'Kalliolinnake' on Arkkimandriitta Luseferouksen palatsi. Kalliolinnake mainitaan vain kirjan alussa, kun Luseferous oleskelee palatsissa ennen Ulubikseen kohdistuvan sotaretkensä alkua. Linnake mainitaan kirjassa nimeltä vain kahdesti. Irreaalian käänöksen loppuosassa on käytetty käänöslainaa, ja *citadelista* on tullut suomenkielisen yhdyssanan loppuosa *-linnake*. Nimityksen alkuosa, joka voidaan nähdä nimittävänä nimenosana, on kuitenkin Leppihalmeen käänösstrategioiden ulkopuolella, sillä siinä denotaatio muuttuu. Leppihalme ei näe denotaation muutoksia käänösstrategiana (2001: 145). Englannin sana *sheer* on adjektiivi, jonka kolme perusmerkitystä ovat 1. *pelkkä, puhdas, silkka* 2. *jyrkkä, pystysuora* 3. *ohut, harsomainen, läpikuultava* (MOT Pro Englanti: *sheer*). Oletettavasti alkutekstissä sanaa käytetään sen 2. merkityksessä eli se tarkoittaa jyrkkää. Tämä tarkoittaa, että suomennoksen vastine *Kallio-* vastaa lähtötekstin sanaa *sheer* ainoastaan konnotaatioltaan eli assosioituvalta oheismerkitykseltään (Tieteen termipankki: *konnotaatio*). Kalliot ovat nimittäin usein jyrkkiä ja pystysuoria. Kääntäjä on siis olettanut, että linnake on louhittu kallioon tai, että se on itsessään kalliomainen. Lähimpänä Leppihalmeen jaottelun mukaisena strategiana tässä tapauksessa on oletettavasti käänöslainastrategia.

Ulubis-system portal 'aurinkokunnan portti' on nimensä mukaisesti Ulubiksen aurinkokunnan kulkusuoniportaali, joka tuhoutui Muukalaisten eli Merkatorian ulkopuolisten voimien hyökkäyksessä. Nimitystä käytetään portaalista tässä muodossa vain kerran koko kirjassa. Nimityksen loppuosa *portal* on suomenkielisessä versiossa *portti*, joka on vastineena varsin normaali ja merkitykseltään sama kuin yleisempi vastine *portaali* ainakin tässä kontekstissa.

Erikaisen tästä irreaaliasta tekee se, että nimityksen alkuosa on vaihtunut kokonaan, vaikkakin osat viittaavat samaan kirjan maailman ilmiöön eli Ulubiksen

aurinkokuntaan. Käännöksestä on jätetty pois Ulubiksen erisnimi, ja se on korvattu pelkällä yleisnimellä. Leppihalme ei mainitse tällaista korvaamista yhdenkään numeroidun käännösstrategiansa yhteydessä, mutta hän sanoo seitsemättä käännösstrategiaansa (*omission* eli poisto) käsittelevän kappaleen lopussa, että joskus tällainen usein toistuvan reaalian korvaaminen on täysin hyväksyttyä (2001: 145). Leppihalmeen antama esimerkki *kaira* ja sen kolme eri käännösvastinetta (ks. Toistuvat reaaliat ja käännösvirheet) muistuttavat kulkusuoniportaalin tapausta, sillä se on monta kertaa toistuva irreaalia, vaikka lähtötekstissä ei viitatakaan Ulubiksen kulkusuoniportaaliin *Ulubis-system portalina* kuin kerran. Tällainen Leppihalmeen mainitsema toiston välttäminen on niin yleistä kääntämisessä, että sitä voidaan jopa pitää kääntämisen universaalina (Ben-Ari 1998: 2), ja sen näkyminen myös *The Algebraistin* suomennoksessa ei ole odottamatonta. Tästä huolimatta irreaaliaa on vaikea luokitella mihinkään Leppihalmeen strategioista. Lähimpänä on varmastikin käännöslainastrategia, sillä *aurinkokunnan* ja *portti* on käännetty käännöslainalla.

Upland forest 'ylängön metsäiset rinteet' on metsäalue Nasqueronia kiertävän planeetta-kuu 'glantinen pohjoispuolella sijaitsevalla Pohjoisella trooppisella ylängöllä. Metsä mainitaan vain kerran ohimennen eräässä Fassin Taakin nuoruuden takaumassa, jossa Taak ja hänen toverinsa tutkivat vanhaa, tuhansia vuosia sitten hylättyä avaruusalusta. Ei ole selvää, mihin (jos mihinkään) Leppihalmeen käännösstrategian piiriin käännösratkaisu kuuluu, sillä nimitykseen on lisätty osanen, jota ei löydy lähtötekstistä ollenkaan. Tämä osanen eli *rinteet* on käännöksessä ikään kuin kolmas käännöselementti, jolle ei kuitenkaan ole vastinetta lähtötekstissä. Kaksi lähtötekstin osasta on siltikin käännetty niiden peruserkitysten mukaan: *Upland* → *ylängön* ja *forest* → *metsäiset*. Tältä pohjalta tapausta lähimpänä oleva käännösstrategia olisi luultavastikin käännöslainastrategia.

8.2. Instituutiot ja organisaatiot

8.2.1. Suorat lainat

Complex 'Kompleksi' tarkoittaa Merkatorian luomaa galaksinsisäistä portaaliverkostoa sekä siihen liittyvää Insinöörien huoltojoukkoa. Nykyinen Kompleksi on kaikkiaan neljäs. Kirjan maailman historian aikaisemmat

portaaliverkostot ovat kaikki tuhoutuneet ja jääneet historian hämärään. Ajanjaksot, jolloin suuri portaaliverkostokompleksi on yhdistänyt galaksin eri alueet yhdeksi, ovat olleet verrattain rauhallisia ja vauraita. Tämä pätee myös neljänteen kompleksiin ja sen luoneeseen Merkatoria-yhteisöön (ainakin Merkatorian itsensä mukaan se on tuonut vakautta ja rauhaa hallitsemilleen alueille).

Leppihalmeen (2001: 141) mukaan paikannimien kääntämisessä käytetään usein käännösstrategiana suoraa lainaa, ellei kohdekielellä ole nimelle vakiintunutta vastinetta (esimerkiksi ruots. *Umeå* → *Uumaja*). Leppihalme sanoo samassa yhteydessä myös, että suoraksi lainaksi lasketaan myös sellaiset tapaukset, joissa kirjoitusasu on muokattu paremmin kohdekieleen sopivaksi. Kirjoitusasun muutos näkyy lisätyssä i-kirjaimessa ja c-kirjaimen muuttumisena k-kirjaimeksi. Irreaalian voisi laskea myös käännöslainaksi, mutta sanan *kompleksi* merkitys on muuttunut, sillä se on vain yhden sanan pituinen irreaalia.

Mercatoria 'Merkatoria' on tähtienvälinen yhteisö, johon kuuluu eri kulttuureja ja lajeja ympäri galaksia. Myös suuri osa ympäri galaksia levittäytyneistä ihmisistä on yhteisön sisällä. Merkatoria hallinnoi galaksinsisäistä portaaliverkostoa, ja se on lähettänyt sotalaivaston Ulubiksen aurinkokuntaan tuomaan uuden portaalin tuhotun tilalle ja torjumaan Merkatorian ulkopuolisten Muukalaisten hyökkäyksen. Kyseessä on suora laina, jonka kirjoitusasu on muokattu (c → k) suomen kieleen sopivammaksi.

Miscellariat 'Miskellariaatti' on Merkatorian sisällä oleva virallisten ammattien kirjo, joka ei kuitenkaan ole yhteydessä Merkatorian varsinaiseen siviilihallintoon tai armeijaan. Miskellariaatti-kategoriaan kuuluvat muun muassa Näkijät, joihin myös Fassin Taak kuuluu, ja jotka ovat ikään kuin virallisia Asukkihistorioitsijoita Merkatorian sisällä. Miskellariaatin jäsenet ovat kuitenkin vannoneet uskollisuudenvalan Merkatorialle, ja he eivät voi kieltäytyä varsinaisen hallinnon avunpyynnöistä. Fassin Taakin kirjan alussa saama tehtävä on juuri tällainen avunpyyntö. Instituutiot ja organisaatiot -kappaleessa esiteltiin tapaan *Miscellariat* on johdos latinan sanasta *misceo* 'sekoittaa' (Streng 1975: *misceo*). Miskellariaatin nimitys on suora laina, jonka kirjoitusasu on muokattu vastaamaan paremmin suomen kielen nimityksiä muuttamalla alkuosan c-kirjain k-kirjaimeksi ja muokkaamalla loppuosan päätettä suomalaiseseen malliin (esimerkiksi eng. *admiralty*

→ *amiraliteetti*)

Navarchy 'Navarkia' on Merkatoria-yhteisön armeijan esikunnan nimitys. Merkatorian Ulubikseen lähettämä laivasto on Navarkian Yhdistyneen laivaston osa. Navarkia on erittäin tärkeässä osassa kirjan tarinassa, ja se toistuu monta kertaa, kun Merkatorian armeija toteuttaa erilaisia sotilasoperaatioita Ulubiksen aurinkokunnassa. Instituutiot ja organisaatiot -kappaleessa esiteltyyn tapaan myös Navarkian nimi on johdos klassillisten kielten sanoista *navis* 'laiva' (Streng 1975: *navis*) ja *krátos* (Montanari 2015: *krátos*). Sanat muodostavat laivastohallinnon nimen. Myös Navarkia on suora laina, jonka kirjoitusasu on muokattu vaihtamalla lopun *-archy*-pääte suomen kielelle sopivampaan ja käytetympään *-arkiaan* (vrt. *hierarkia*).

Omnocracy 'Omnokratia' on Merkatorian hallinnon osa. Omnokratiasta ei kerrota kirjassa paljoakaan. Tähän hallinnon osaan kuuluvat muun muassa komplektorit, jotka ovat Merkatorian siviilihallinnon korkeimpia hallitsijoita. Kuten jo Instituutiot ja organisaatiot -kappaleessa jo kerrottiin, Omnokratian nimen osat tulevat klassillisista kielistä, ja ne tarkoittavat 'kaikkea' (*omnis*) ja 'valtaa' (*krátos*). Omnokratian nimestä ja siitä, että komplektorit kuuluvat siihen, voidaan päätellä kyseessä olevan elin, jolla on ylin valta. Omnokratian käänös on tyypiltään samanlainen kuin Merkatoriakin. Kyseessä on suora laina, jonka kirjoitusasu on muokattu (c → k) suomen kieleen sopivammaksi.

Tribe Dimajrian 'Dimajrian-heimo' on nuorista Asumeista koostuva ryhmittymä, jonka seurassa Fassin Taak vietti aikaa noin 400 vuotta ennen kirjan tapahtumia. Heimo ei siis ole heimo sanan tavanomaisessa merkityksessä; siihen ei synnytä vaan siihen liitytään. Tämän takia Dimajrian-heimo on luokiteltu organisaatioksi eikä muuksi kirjan maailmaan omaperäiseksi irreaaliaksi. Dimajrianheimosta ei kerrota oikeastaan mitään muuta kuin, että heimon jäsenet (ja erityisesti tietty alaryhmä Liukkaat Lurjukset [Raucous Rascals]) pitivät Taakista kovasti. Fassin Taak tuli (virheellisesti) kuuluisaksi Ulubiksessa juurikin tämän heimon kanssa vietetyn vuosisadan ja sen aikana Asumeista saatujen tietojen vuoksi. Itse asiassa Taak sai tiedot toista kautta – eräältä vanhalta Valseir-nimiseltä Asukilta.

Tribe Dimajrian tapaus muistuttaa paikannimissä esiintyneitä Näkijäseptien nimiä (esimerkiksi *Sept Reheo*), joissa on muuttumaton nimittävä nimenosa

(*Dimajrian*) sekä kääntyvä toinen osa (*Tribe*→ *Heimo*). Tässäkin tapauksessa nimittävä nimenosa määrittää, mihin käännösstrategiaan irreaalia kuuluu.

8.2.2. Käännöslainat

Administrata 'Hallituskunta' on Merkatorian hallinnon osa. Sen vastuualueita tai suhteita muihin valtarakenteisiin ei esitellä kirjassa tarkkaan, mutta kyseessä on ilmeisesti pienten hallintoalueiden korkeimmista virkamiehistä koostuva elin tai neuvosto. Tietyn Merkatorian avarussektorin Hallituskunta on alueen komplektorin alaisuudessa. Irreaalian nimitys on johdettu latinan kielen sanasta *administro* 'johtaa' (Streng 1975: *administro*) tai suoraa englannin kielen sanasta *administer* 'johtaa, hallita'.

Tämä helposti nähtävissä oleva alkuperä näkyy myös irreaalian nimityksen suomennoksessa. Nimen alkuosa *hallitus* on johdettu lähtötekstin pohjasanan merkityksestä, ja sen lisäksi on liitetty päätteeksi *kunta* erottamaan se suomen sanasta *hallitus*. Tällä tavoin on luotu suomen kielelle aikaisemmin tuntematon sana *Hallituskunta*. Kyseessä lienee Leppihalmeen tarkoittama (2001: 141) käännöslaina, vaikka käännös ei olekaan niin sanotusti sanasanainen.

Ascendancy 'Valtaylimystö' viittaa nimensä mukaisesti Merkatorian hallinnon korkea-arvoisiin hallitsijoihin. Esimerkiksi Hierarkki Ormilla, joka on käytännössä Ulubiksen aurinkokunnan yksinhallitsija (varsinkin kulkusuoniportaaliyhteyden katkeamisen ja sitä seuranneen erityksen aikana), kuuluu Valtaylimystöön. *Ascendancy*-nimitys on johdettu englannin kielen sanasta *ascend* 'nousta', joka puolestaan tulee latinan sanasta *ascendo* 1. 'nousta, kiivetä, astua ylös' 2. 'kohota, yletä, saavuttaa jotakin' (Streng 1975: *ascendo*). *Ascendancy*lle on suomennoksessa keksitty täysin uusi nimitys, joka kuitenkin sopii historiallisen käsitteen *Protestant ascendancy* merkitykseen, joka on 'Irlantia hallinnut angloirlantilaisen protestanttisen vähemmistön muodostama aristokratia' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *Protestant ascendancy*). Tässä mielessä siis voidaan katsoa, että käännöksessä on käytetty käännöslainastrategiaa, vaikka siinä ei olekaan käännetty nimitystä kirjaimellisesti Leppihalmeen esimerkkien (2001: 141) mukaisesti.

Engineers 'Insinöörit' ovat nimensä mukaisesti Merkatorian virka- ja

sotakoneiston insinööriosasto. Insinöörien tärkein tehtävä on rakentaa ja huoltaa Merkatorian kulkusuoniportaaleita, jotka yhdistävät Merkatorian alueen yhdeksi suureksi verkostoksi. Insinöörejä on mukana myös Ulubiksen aurinkokuntaa lähestyvän Merkatorian laivasto-osaston mukana Insinöörialus Est-taun Zhiffirilla. Insinöörialuksella tuodaan Ulubiksen uutta kulkusuoniportaalia. *Engineersin* suomenkielinen vastine on *Guardin* vastineen kanssa yksiselitteisin käänöslaina, koska se on yksiosainen, ja sillä ei ole muita merkityksiä. Tämän Merkatorian organisaation käänös on itse asiassa vielä yksinkertaisempi kuin yksikään Leppihalmeen käänöslainaesimerkeistä (2001: 141–142). Tämä johtuu siitä, että käänös on käänöslaina vain periaatteen tasolla, sillä *insinööri* on jo *engineerin* vakiintunut vastine yleisnimenä. Kyseessä on siis merkityslaina. Iso alkukirjain ja sanan merkitys (eli organisaation nimi) kuitenkin muuttavat tilanteen niin, että *Insinöörit* on käänöslainaksi luokiteltava käänös.

Four-Hundred-and-Sixty-Eight Ambient Fleet ‘Neljänsadannenkuudennenkymmenennenkahdeksannen *ambientin* laivasto’ on laivasto, jonka alaisuudessa toimineen Huntusiipilaivueen johdossa Arkkimandriitta Luseferous toimi Ylipääamiraalin arvonimellä (monien muiden tehtävien ja arvonimien ohessa) ennen kuin hänestä tuli Arkkimandriitta Luseferous. Laivasto mainitaan vain kerran Luseferousta esiteltäessä, ja on epäselvää, kenen alaisuudessa laivasto toimi ja onko se edelleen olemassa jossakin muodossa Luseferouksen hallinnassa.

Neljänsadannenkuudennenkymmenennenkahdeksannen *ambientin* laivaston käänös on erittäin yksiselitteinen käänöslaina, jonka kaikki osat on käännetty niiden kirjaimellisten merkitysten mukaisesti, kuten Leppihalmeen (2001: 141) *hemmaman* → *house-husband* -esimerkissä. Käänöksessä on myös noudatettu yleisiä isojen alkukirjainten oikeinkirjoitussääntöjä.

Guard ‘*Kaarti*’ on osa Merkatorian sotavoimia. Kaarti mainitaan kirjassa vain muutaman kerran, mutta sitä ei määritellä millään tavalla. Konteksteista, joissa Kaarti mainitaan, voidaan kuitenkin päätellä, että Kaarti on osa Merkatorian armeijaa, mutta se ei kuulu Navarkiaan (Navarchy) tai Ulubiksen Kodinturvarykmentteihin (Ambient Squadrons). Kuten *Engineers*, myös *Guard* on erittäin yksiselitteinen tapaus, sillä kyseessä on yksiosainen irreaalia, joka on jo vakiintunut yleisnimi. Yksi sanan perusmerkityksistä on nimittäin juurikin ‘kaarti’.

Samoin kuin *Engineersin* tapauksessa, myös tässä tapauksessa yleisnimestä tulee uusi nimitys ison alkukirjaimen ja uuden merkityksen vuoksi.

Lustrals of the Cessoria 'Cessorialaiset puhdistajat' ovat Merkatorian sisällä, mutta kuitenkin normaalin hierarkian ulkopuolella, toimiva lahko tai sääntökunta, jonka tehtävä on etsiä ja tuhota tekoälyjä, jäljellä olevien tekoälyjen löytämistä yrittäviä tai uusia tekoälyjä kehittäviä henkilöitä. Kuitenkin Merkatorian Seriffikunnan Ocula-osastosta (Shrievalty Ocula) poiketen puhdistajat ovat paljon fanaattisempia vainossaan. *Lustrals of the Cessoria* -tapauksessa on käytetty käännöslainastrategiaa: *Lustrals* (englannin kielen sanasta *lustral* 'rituaaliseen puhdistautumiseen käytettävä tai liittyvä asia [oma käännös] [Oxford Dictionaries: *lustral*]) → *puhdistajat* ja *of the Cessoria* → *Cessorialaiset*. Ensimmäisessä osassa on mukailtu lähtötekstin merkitystä ja toisessa sitä on noudatettu kirjaimellisesti, ja tehty of the -rakenteesta adjektiivi kohdekieleen.

Machine War Inquisitories 'Konesodan Inkvisiittorit' ovat Konesodan (Machine War) aikainen järjestö. Järjestö mainitaan nimeltä kerran Fassin Taakin sekä Taakin Slovius-enon keskinäisessä keskustelussa, mutta siitä ei kerrota mitään muuta kuin nimi. Nimi tulee esiin, kun Taak kertoo, mihin liittyviä tietoja hän on löytänyt eräästä Aukkien arkistosta. Lukijan Konesodasta saamista muista tiedoista sekä järjestön nimestä voidaan kuitenkin päätellä, että Inkvisiittorien tarkoitus oli Konesodan aikana ja sen päättymisen jälkeen etsiä ja tuhota tekoälyjä, jotka olivat sodan toinen osapuoli.

Nimityksen kaikki osat on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti. Suomen oikeinkirjoitussääntöjen (Alkukirjain: viranomaisten, virastojen ja oppilaitosten nimet) valossa vaikuttaa ensi alkuun oudolta, että nimityksen toinen osa *Inkvisiittorit* on kirjoitettu isolla alkukirjaimella. Tähän on kuitenkin syynä se, että kirjan maailmassa irreaalia on historiallisen organisaation nimi, joka tarvitsee selvennyksen. Alun perin *Inkvisiittorit* ei ole kaivannut eteensä *Konesotaa*, joka on vain myöhempinä aikoina tarpeelliseksi tullut määrite. Myös *Konesota* itsessään kirjoitetaan isolla alkukirjaimella.

Navarchy Military 'NavArmeija' on Navarkian (Navarchy) hallinnoiman armeijan nimitys. Navarkia on erittäin tärkeässä osassa kirjan tarinassa, ja se toistuu monta kertaa, kun Merkatorian sotavoimat toteuttavat erilaisia sotilasoperaatioita

Ulubiksen aurinkokunnassa. *NavArmeija* ei nimityksenä suoraa vastaa lähtötekstin irreaalia, sillä nimityksen alkuosa *Navarchy* on lyhennetty *Nav*-muotoiseksi alkuliitteeksi, joka on asetettu loppuosan *Militaryn* vastineen *Armeijan* eteen ilman välilyöntiä niin, että sana *armeija* on kuitenkin kirjoitettu isolla alkukirjaimella. Nimityksen kääntämiseen on käytetty käännöslainastrategiaa, ja molemmat nimityksen osat on käännetty niiden perusmerkitysten mukaan (*Navarchyn* perusmerkitys määritellään tässä tapauksessa sanan kirjansisäisen merkityksen mukaisesti[ks. 8.2.1 *Navarchy*]): *Navarchy* → *Nav*- ja *Military* → *Armeija*.

Shroud Wing Squadron 'Huntusiipilaivue' on Neljänsadannenkuudennenkymmenennenkahdeksannen ambientin laivaston (Four-Hundred-and-Sixty-Eight Ambient Fleet) osa, jonka Ylipääamiraalina Arkkimandriitta Luseferous toimi. Huntusiipilaivueesta ei tiedetä mitään muuta, sillä se mainitaan vain osana Luseferouksen entistä titteliä. Laivueen nimityksen kaikki osat on käännetty käyttäen käännöslainastrategiaa (Leppihalme 2001: 141–142), ja näin koko nimityksen käännös kuuluu käännöslainastrategiaotsikon alle.

Starveling Cult 'Nälkiäiskultti' on Leseum9 IV -planeetalta kotoisin oleva soturipappien kultti. Arkkimandriitta Luseferous on Nälkiäiskultin nimellinen johtaja, ja myöhemmin eräässä Luseferoukselle omistetussa kappaleessa selviää, että Luseferous onkin itse asiassa keksinyt koko kultin itse. Syynä tähän on ollut se, että Luseferous ajattelee salaperäisen kultin johtajuuden vaikuttavan hienolta alamaistensa silmissä.

Nälkiäiskultin nimityksen toinen osa, kultti, on käännetty sen denotatiivisen merkityksen mukaisesti (*Cult* → *kultti*). Alkuosa *Starveling* 'aliravittu tai riutunut ihminen tai eläin' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *starveling*) on johdettu sanasta *starve* 'näännytä, nälkiintyä'. Koska suomen kielestä ei vaikuta löytyvän vakiintunutta vastinetta sanalle *starveling*, kääntäjä on sanajohdoksella luonut uuden termin *nälkiäinen starve*-sanan suomenkielisestä merkityksestä 'nälkiintyä'. Irreaalia on siis käännöslaina ja uudissana, jossa lähtötekstin termin molemmat osat on käännetty kirjaimellisesti suomen kieleen.

Summed Fleet 'Yhdistynyt laivasto' on Merkatorian suuren laivastokokonaisuuden nimi. Yhdistynyt laivasto on suoraan Culminoiden (Culmina) alaisuudessa. Ulubiksen aurinkokuntaa pelastamaan saapuva ja portaalia kuljettava

laivasto-osasto on osa Yhdistynyttä laivastoa. Tämä laivasto-osasto on kirjan tarinan kannalta erittäin tärkeä, ja se mainitaan kirjassa monta kertaa. Nimityksen molemmat osat on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti. *Summed* tarkoittaa 'yhdistynyttä' tai 'yhteenlaskettua' ja *fleet* 'laivastoa'.

Supreme Galactic Assembly 'Korkein galaktinen neuvosto' on neuvosto, johon Arkkimandriitta Luseferous kuului ennen nykyistä kaaosta (latest ongoing Chaos). Kuten monissa muissakin Luseferoukseen liittyvissä irreaaliatapauksissa, myöskin tässä tapauksessa tiedot irreaalian taustoista ovat käytännössä olemattomat, koska nimitystä käytetään vain kerran Luseferouksen esittelyn yhteydessä. Kyseessä on ilmeisesti paikallinen tähtienvälinen yhteistyöjärjestö, sillä Luseferous oli neuvostossa erään alueen edustajana tehtävässä, jossa vuorottelivat ihmiset ja ei-ihmiset eli muut galaksin älylliset avaruudessa matkaavat lajit.

Irreaalian nimityksen kaksi ensimmäistä osaa *Supreme* sekä *Galactic* on käännetty käyttäen sanojen suoria denotatiivisia merkityksiä, mutta irreaalian viimeinen osa *Assembly* on kuitenkin kääntynyt *neuvostoksi*, vaikka sana ei ole lähtötekstin nimityksen kirjaimellinen merkitys. Neuvoston merkitys on englanniksi useimmiten 'council' (esimerkiksi *Euroopan unionin neuvosto* → *Council of the European Union*). *Assembly* viittaa usein *kansalliskokoukseen* eli valtion parlamenttiin tai muuhun suureen (ja usein kansainväliseen) kokoukseen. *Neuvosto* on kuitenkin temaattisesti merkitykseltään niin lähellä *assemblyn* suomenkielisiä vastineita, että voidaan katsoa nimityksen osan käännöksen olevan jollakin tasolla kirjaimellinen. Leppihalme (2001: 141) nimittäin kirjoittaa artikkelissaan, että käännöslainan merkitys ei ole täysin selvärajainen: "The term [calque] is opaque but it is a convenient standard term." Irreaalia on käännetty suomen oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti, sillä vain nimityksen ensimmäinen osa on kirjoitettu isolla alkukirjaimella.

8.2.3. Eksplisitaatio

Shrievalty Ocula 'Seriffikunnan Ocula-osasto' on nimensä mukaisesti Merkatorian puolisotilaallisen järjestön Seriffikunnan osasto. Seriffikunnan tehtäviin kuuluu tuhansia vuosia aikaisemmin käydyn Konesodan (Machine War) jälkeen tuhoamatta jääneiden tekoälyjen etsiminen ja tuhoaminen. Tuhoamistehtävän piiriin kuuluvat

myös uusien tekoälyjen kehittäjät sekä ne, jotka piilottelevat tekoälyjä Seriffikunnalta. Seriffikunnan Ocula-osasto on salaperäinen järjestön osa, jonka kunniajäseneksi Fassin Taak liitetään, kun Merkatoria ottaa häneen ensikertaa yhteyden kirjan alussa. Ocula-osaston nimi tulee latinan sanasta *oculus* 'silmä' (Streng 1975: *oculus*).

Shrievalty Oculan tapaus on varsin yksiselitteinen eksplisitaatiotapaus, jonka ensimmäinen osa on käännetty sen denotatiivisen merkityksen mukaisesti. *Shrievalty* tarkoittaa 'seriffin toimistoa, toimialuetta tai virkaa' (oma käänнос) (Oxford Dictionaries: *shrievalty*). Tässä tapauksessa merkitys 'seriffikunta' vastaa 'toimistoa', joka viittaa organisaatioon. *Ocula-osasto* on puolestaan käännetty käyttäen eksplisitaatiostrategiaa (Leppihalme 2001: 143), sillä *Ocula* on jätetty lähtötekstiseen muotoonsa, ja sen perään on lisätty lyhyt selittävä loppuosa *-osasto*. Koska *Ocula* on nimityksen nimittävä nimenosa, se määrittää niin sanotun pääkäännösstrategian, jonka mukaisesti irreaalian käänносstrategia määrittyy tässä tutkimuksessa.

8.2.4. Kulttuuriin muokkaaminen

Raucous Rascals 'Liukkaat Lurjukset' on Dimajrian-heimon alaryhmä, jonka kanssa Fassin Taak vietti aikaa noin 400 vuotta ennen kirjan tapahtumien alkua. Lurjukset mainitaan kirjassa vain kahdesti, ja heistä ei selviä kuin oikeastaan se, että he antoivat Taakin ilmoittaa hengissä olostaan ulkomaailmalle vain kerran vuodessa. *Liukkaat Lurjukset* on erittäin erikoinen käänनोंksenä. Se ei sovi yhteenkään Leppihalmeen käänनोंstrategiaan yksiselitteisesti. Käänनोंksen kumpikaan osa ei vastaa lähtökielistä vastinettaan: *raucous* on perusmerkitykseltään 'remuisa, meluisa tai rämäkkä' (MOT Pro Englanti: *raucous*), kun taas puolestaan *rascal* tarkoittaa 'veijaria, veitikkaa, huliviliä tai vintiötä' (MOT Pro Englanti: *rascal*). Tarkoituksena on siis ilmeisesti ollut keksiä irreaalialle suomennokseen samanlaisia konnotaatioita herättävä hauska nimitys. Tämä tarkoittaa, että nimitys luokitellaan kulttuuriin muokkaamiseksi, sillä Leppihalme kertoo artikkelissaan (2001: 142), että kulttuuriin muokkauksessa käytetään niin sanottuja kohdekulttuurin funktionaalisia ekvivalentteja. Vaikka suurimmassa osassa kirjan käänनोंtyistä irreaalioista voidaan katsoa, että lähtökulttuurina on ollut kirjan maailman kulttuuri(t), tässä tapauksessa

käännöksessä onkin lähtökulttuurina englanninkielinen kulttuuri sekä sen sanoilla leikkiminen ja allitteraatio.

8.2.5. Muut

Ambient Squadrons 'Kodinturvarykmentit' ovat Ulubiksen hallinnon omia joukkoja, jotka suojelevat Ulubiksen tärkeitä kohteita. Kodinturvarykmentit eivät kuitenkaan kuulu Yhdistyneeseen laivastoon tai Navarkiaan. Rykmentit mainitaan vain muutaman kerran puhuttaessa Ulubiksen puolustuksesta, eikä ole tietoa siitä, mitä kaikkea niiden toimintaan kuuluu. *Ambient Squadronsin* tapaus on siitä erikoinen, että molemmissa nimityksen osissa merkitys on selkeästi muuttunut. Sanan *Ambient* merkitys on suomeksi 'ympäröivä' (MOT Pro Englanti: *ambient*), ja sanan *squadron* päämerkitykset ovat puolestaan 1. 'laivue, hävittäjälaivue' sekä 2. 'eskaaderi', jotka ovat molemmat laivaston sotilasyksiköitä. *Rykmentti* on myös sotilasyksikkö, mutta se ei kuitenkaan ole verrannollinen *laivueeseen* tai *eskaaderiin*. *Kodinturvarykmentti*-nimitys muistuttaa sanaa *kodinturvajoukot*. Molemmissa osasissa on siis nähtävissä denotaation muutos, joka Leppihalmeen (2001: 145) mukaan ei ole käännösstrategia. Toisin kuin kolmen epäselvän paikannimen (ks. 8.1.3) tapauksessa *Ambient Squadrons* -irreaaliassa ei ole oikeastaan mitään, minkä avulla sen voisi lajitella johonkin Leppihalmeen kuvailemaan käännösstrategiaan. Ainoa kosketuspinta lähtötekstin irreaalian ja sen käännöksen välillä on se, että käännöksessä on käytetty jonkinlaista sotilasyksikön nimitystä.

8.3. Tittelit

8.3.1. Suorat lainat

Complector 'komplektori' on Merkatorian korkea-arvoisimpien hallitsijoiden arvonimi. Komplektorit hallitsevat yleensä vähintäänkin tähtijoukon kokoista aluetta, mutta usein myöskin suurempia tähtienvälisiä alueita. Alhaisimmatkin komplektorit hallitsevat satojatuhausia tähtiä, miljoonia planeettoja, miljardeja elinympäristöjä sekä lukemattomia asukkaita. Komplektorit ovat aina Culminoita (Culmina). Toisin kuin monet muut tittelit, *komplektori* on kirjoitettu suomeksi pienellä alkukirjaimella. Sana *komplektori* on erittäin helposti suoraksi lainaksi kategorisoitava käännös, joka

sopii Leppihalmeen (2001: 141) määritelmään. Nimitys on omaksuttu suomennokseen sellaisenaan, mutta sen kirjoitusasua on muokattu sopivammaksi suomen kieleen vaihtamalla *c*-kirjain *k*-kirjaimeksi ja lisäämällä loppuun *i*-kirjain. Toisin kuin tittelit *Archimandrite* ja *Hierchon, Complector* ei ole jo olemassa oleva sana.

8.3.2. Käännöslainat

Archimandrite 'Arkkimandriitta' on Arkkimandriitta Luseferouksen arvonimi, jonka hän otti käyttöönsä tultuaan diktaattoriksi Merkatorian ulkopuolisessa avaruudessa. Arkkimandriitta Luseferouksen vallan piiriin kuuluu 117 aurinkokuntaa, yli 40 asutettua planeettaa, useita keinotekoisia asuinympäristöjä sekä satoja tuhansia sotaluoksia. *Archimandrite* on kreikan sanasta *arkhimandritēs* 'ortodoksisen kirkon luostarinjohtaja' (oma käännös) (Montanari 2015: *arkhimandritēs*) johdettu arvonimi. Luseferouksen arvonimi siis oletettavasti viittaa hänen entiseen elämäänsä Leseum9 IV:n Näлкиäiskultin (Starveling Cult) soturipappina. Nimitys *Archimandrite* on suomennettu käyttäen sanaa *Arkkimandriitta*, jota käytetään yleisesti englannin kielen sanan *archimandriten* vastineena. Sana *arkkimandriitta* tarkoittaa myös suomen kielessä ortodoksisen luostarin johtajaa (KS: *arkkimandriitta*). Käännöksessä on käytetty käännöslainastrategiaa, sillä irreaalian nimityksen ainoa osa on käännetty osan sanakirjamerkityksen mukaisesti.

Chief Seer-in-waiting 'Tuleva Päänäkijä' on Fassin Taakin titteli Näkijöiden (Slow Seer) hierarkiassa. Kirjan alussa Taak on nousemassa Bantrabalin Näkijäseptin (Seer Sept Bantrabal) johtajaksi eli päänäkijäksi setänsä Sloviuksen jälkeen. Taak on päässyt asemaansa pitkälti Nasqueron-planeetalla tekemänsä kumouksellisen Aasukkitutkimuksen ansiosta. Tulevan Päänäkijän tehtävistä ja vastuista ei kerrota juuri mitään: irreaalia mainitaan kirjassa vain kolme kertaa.

Chief Seer-in-waitingin tapaus on varsin suoraviivainen käännöslainatapaus, jossa kaikki sen yksittäiset osat on käännetty niiden merkitysten mukaisesti, ja näin on saatu uusi nimitys kohdekielelle: *Chief Seer* → *Päänäkijä*, ja *in-waiting* → *Tuleva*. Päänäkijä on kirjoitettu isolla alkukirjaimella lähtötekstin mukaisesti. Kyse on siis selkeästi Leppihalmeen (2001: 141–142) mukaisesta käännöslainasta.

Chief Seer of Sept Tonderon 'Tonderonin Septin Päänäkijä' on Tonderonin

Näkijäseptin (Sept Tonderon) korkea-arvoisin jäsen. Lisäksi Fassin Taakin kommenttien perusteella vaikuttaa siltä, että Tonderonin Päänäkijä on myös koko Ulubiksen aurinkokunnan Näkijäyhteisön johtaja. Taak nimittäin kutsuu Tonderonin Näkijäseptiä kaikkein tärkeimmäksi Näkijäseptiksi. Kirjan alussa Fassin Taak on kihloissa Tonderonin Septin Päänäkijän tyttären kanssa, mutta Päänäkijä ei ole suuressa osassa kirjan tarinassa, ja hänet mainitaan vain muutaman kerran.

Chief Seer of Sept Tonderon on yksiselitteinen käännöslainatapaus, jonka osaset on käännetty niiden merkitysten mukaisesti: *Chief Seer* → *Päänäkijä*, *Sept Tonderon* → *Tonderonin Septi*. Tonderonin Septin nimi on jo aikaisemmin käännetty käyttäen suoraa lainaa, joten voidaan sanoa, että se on vakiintunut nimi. *Päänäkijässä* puolestaan *Chiefistä* on tullut etuliite *Pää-*, joka säilyttää merkityksen, ja *Seerin* vastine on *Näkijä*, joka on sanan kirjaimellinen merkitys. Kyseessä on siis Leppihalmeen (2001: 141–142) mukainen käännöslaina.

Executive High Admiral of the Shroud Wing Squadron 'Huntusiipilaivueen Ylipääamiraali' on yksi Arkkimandriitta Luseferouksen saamista arvonimistä ennen kuin hänestä tuli Arkkimandriitta Luseferous. Huntusiipilaivue (Shroud Wing Squadron), jota Luseferous johti, kuuluu Neljänsadannenkuudennenkymmenennenkahdeksannen ambientin laivastoon (Four-Hundred-and-Sixty-Eight Ambient Fleet). Laivastosta, laivueesta ja Ylipääamiraalin toimintalasta ei tiedetä oikeastaan mitään, sillä ne ovat kaikki pitkää Arkkimandriitta Luseferouksen arvonimilitaniaa, jota ei selitetä lukijalle millään tavalla.

Nimityksen kaikki osat on käännetty niiden perusmerkitysten mukaisesti lukuun ottamatta irreaalian ensimmäistä sanaa *Executive*, joka on jätetty käännöksestä kokonaan pois. Elävässä elämässä sana *executive* tarkoittaa englanninkielisten sotavoimien kontekstissa niin sanottua toimeenpanevaa upseeria, joka avustaa komentavaa upseeria järjestelemällä jokapäiväisiä asioita vapauttaen näin komentajan strategian suunnittelemiseen. Tällaista nimityseroa ei kuitenkaan ilmeisesti löydy suomen sotilaskielestä, joten se on poistettu (Leppihalme 2001: 144–145) kokonaan, sillä se ei toisi lisäarvoa lukijalle sekä olisi ehkä vaikeasti ymmärrettävä.

Muut kaksi nimityksen osaa *High Admiral* ja *Shroud Wing Squadron* on käännetty niiden sanaelementtien perusmerkitysten mukaisesti: *High* → *Ylipää-*,

Admiral → -amiraali ja *Shroud* → Huntu-, *Wing* → -siipi, *Squadron* → laivue. Vaikka irreaalian käännöksessä onkin käytetty *Executiven* yhteydessä poistostrategiaa, käännösratkaisua määrittää käännöslainastrategia, johon se on tässä tapauksessa määritelty Leppihalmeen yksinkertaisuuden tavoittelun periaatteen (2001: 145) mukaisesti.

First Engineer 'perämiesinsinööri' on Insinöörien (Engineers) käyttämä sotilasarvo. Perämiesinsinööreistä ei tiedetä käytännössä mitään, sillä nimitys mainitaan kirjan tekstissä vain kerran, kun Fassin Taakin Slovius-eno kertoo perämiesinsinööriystävältään saamasta viestistä. *First Engineerin* nimitys ja sen käännös ovat käännöslainastrategian (Leppihalme 2001: 141–142) ilmentymiä, vaikka ensinäkemältä vaikuttaa siltä, että *perämies*-alkuosa ei ole millään tavalla yhteydessä sanan *First* kanssa. Yhteys tulee kuitenkin *perämiehen* englanninkielisen vastineen sanakirjamerkityksen kautta. Nimitys *first mate* 'aluksen kapteenin alapuolella oleva upseeri' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *first mate*) on siis *perämies*-osan pohjana niin, että sana *mate* on jätetty siitä pois. Nimityksen loppuosa *-insinööri* on saatu suoraa sanan *Engineer* suomenkielisestä vastineesta. Nimityksen käännös on monista muista nimityksistä poiketen kirjoitettu suomen kielen oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti pienellä alkukirjaimella.

Hierchon 'Hierarkki' on eräs Valtaylimystöön (Ascendancy) kuuluvien arvonimistä. Kirjassa arvonimi esiintyy vain yhdellä henkilöhahmolla Hierarkki Ormillalla, joka on Ulubiksen korkea-arvoisin Merkatorian edustaja. *Hierchon* on johdettu kreikan kielestä samalla tavoin kuin *Archimandritekin*, ja se viittaa ortodoksisen kirkon arvonimeen, joka myönnetään piispoille. Myös *Hierchon* tulee kreikan kielestä, tarkemmin ottaen sanasta *hierárkhēs* 'ylipappi, piispa' (Montanari 2015: *hierárkhēs*). Nimitys *Hierchon* on suomennettu käyttäen sanaa *Hierarkki*, joka vastaa *hierchonin* yleisempää merkitystä ortodoksisen kirkon piispana. Tämä tarkoittaa sitä, että *Hierchon*, kuten *Archimandrite*, on käännetty suomenkieliseen versioon käännöslainastrategialla. Irreaalian nimityksen ainoa osa on käännetty osan sanakirjamerkityksen mukaisesti.

Master Technician 'Teknikkomestari' on Insinöörien (Engineers) käyttämä sotilasarvo tai työnimike. Teknikkomestarin työtehtäviä tai asemaa Insinöörien hierarkiassa ei selitetä kirjassa. Teknikkomestarin voidaan kuitenkin olettaa

viittaavan siihen, mihin nimikin viittaa: koneiden hoitamiseen. *Master Technician* ja sen vastine *Teknikkomestari* ovat selkeä käännöslainaratkaisu (Leppihalme 2001: 141–142). Nimityksen osat *Master (-mestari)* ja *Technician (Teknikko-)* on käännetty niiden denotatiivisten merkitysten mukaisesti, ja niistä on tehty irreaalialle uusi nimitys. Käännöksen ison alkukirjaimen käyttäminen ei noudata suomen kielen oikeinkirjoitussääntöjä.

Slow Seer 'Hitaiden Näkijä' on Fassin Taakin työnimike. Hitaiden Näkijät ovat eräänlaisia Asukkien tutkijoita tai historioitsijoita. Fassin Taak on erityisen kuuluisa Näkijä Asukkitieteessä (Dweller Studies) tekemiensä läpimurtojen vuoksi. Näkijät ovat Merkatorian virallisesti tunnustama ammattikunta, joka on jakautunut Päänäkijöiden johtamien Näkijäseptien (verrattavissa tiedeyhteisön muodostumiseen eri yliopistojen ympärille) yhteyteen. *Slow Seer* -tapaus on erittäin yksinkertainen käännöslainastrategian (Leppihalme 2001: 141–142) ilmentymä. Molemmat nimityksen osat on käännetty niiden merkitysten mukaisesti: *Slow* → *Hitaiden* ja *Seer* → *Näkijä*. *Seerin* suomenkielinen vastine sopii *seer*-sanana sanakirjamerkitykseen: 'sellainen ihminen, joka väittää pystyvänsä näkemään mitä tulevaisuudessa tapahtuu' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *seer*).

System President 'Aurinkokunnan presidentti' on Arkkimandriitta Luseferouksen kotiaurinkokunnan johtajan arvonimi. Aurinkokunnasta ei tiedetä muuta kuin että siellä sijaitsee Luseferouksen kotiplaneetta Leseum9 IV. Aurinkokunnan presidentin tehtäväkin mainitaan vain kerran, mutta nykyisestä presidentistä ei kerrota edes hänen nimeään. Aurinkokunnan presidenttiys on ainoastaan edustusvirka, jonka Luseferous on myöntänyt jo vanhenevalle alaiselleen. Presidentti mainitaan ainoastaan palatsinsa yhteydessä, kun puhutaan eräästä palatsissa tapahtuneesta Arkkimandriittaan kohdistuneesta murhayrityksestä.

System Presidentin vastineen *Aurinkokunnan presidentin* kääntämisessä on käytetty selkeästi käännöslainastrategiaa (Leppihalme 2001: 141), jossa nimityksen molemmat osat on käännetty niiden yleisten merkitysten mukaisesti. *System* (lyhennetty versio *star systemistä*, joka viittaa varsinkin scifikirjallisuudessa *aurinkokuntaan*) on käännetty *Aurinkokunnaksi* ja *President presidentiksi*. Yhdessä ne muodostavat uuden käsitteen *Aurinkokunnan presidentti*. Suomen oikeinkirjoitussäännöistä poiketen tämä titteli on kirjoitettu isolla alkukirjaimella.

8.4. Historialliset tapahtumat

8.4.1. Käännöslainat

Arteria Collapse 'Kulkusuonten sortuma' on noin 7000 vuotta ennen kirjan tapahtumia tapahtunut katastrofi, jossa suuri osa galaksin kulkusuoniportaaleista tuhoutui salaperäisesti. Myöhemmin kirjassa selviää, että sortuman taustalla olivat tekoälyt, jotka koettivat estää tekoälyvastaisten toimien leviämisen ympäri galaksia, joten Kulkusuonten sortumassa on oikeastaan kyse Konesodasta (Machine War). Tekoälyjen temppu ei toiminut, ja Konesota johti tekoälyjen liki täydelliseen tuhoon. *Arteria Collapsen* tapaus on käännöslainatapaus, jonka molemmat osat on käännetty käännöslainastrategian mukaisesti: *Arteria* → *Kulkusuonten* (ks. *Arteria*-kappale 8.1.2) ja *Collapse* → *sortuma*.

Disconnect Cascade 'Yhteykskatkosarja' on historiallinen tapahtumasarja, jota ennen Arkkimandriitta Luseferous ei vielä ollut ryhtynyt Arkkimandriitta Luseferoukseksi. Tapahtuma mainitaan vain osana Luseferouksen arvonimilitaniaa, eikä sitä selitetä lukijalle millään tavalla. Muista Luseferoukseen liittyvistä tiedoista voidaan kuitenkin päätellä, että Luseferouksen Leseum9 IV -kotiplaneetan aurinkokunnan kulkusuoniportaalin tuhoutuminen oli osa tätä tapahtumasarjaa. *Discord Cascaden* tapauksessa on kyse käännöslainastrategian soveltamisesta, ja sen molemmat osat on käännetty osien perusmerkitysten mukaisesti. *Disconnect* tarkoittaa kirjaimellisesti 'yhteyden katkaisemista', ja *cascade* puolestaan '[tapahtuma]sarjaa' (MOT Pro Englanti: *cascade*), joten molemmat nimityksen osat on käännetty niiden perusmerkitysten mukaisesti, ja kyseessä on käännöslainastrategia.

Fourth Complex 'Neljäs kokonaisuus' on kirjan tapahtumien aikaan noin 7000 vuotta olemassa ollut kulkusuoniportaaliverkosto ja yhteiskuntajärjestys, jota Merkatoria ylläpitää. Merkatoria toi (ainakin omien sanojensa mukaan) rauhan monille alueille Kolmannen kokonaisuuden sortumisen jälkeisen koko galaksin kattavan epävarmuuden ajan jälkeen. *Fourth Complex* -tapaus on käännöslaina. Sen molemmat osat on käännetty sanojen yleisten merkityksen mukaisesti: *Fourth* → *Neljäs* ja *Complex* → *kokonaisuus*.

Informorta Breakdown 'Tiedonkulun sortuma' on osa noin kolme miljardia

vuotta ennen kirjan tapahtumia tapahtunutta katastrofia. Lukija ei saa tietää sortumasta mitään, sillä se on vain osa pitkää Uuden ajan ja Toisen kokonaisuuden loppuun liittyvien katastrofien listaa. Kaikki nämä katastrofit liittyvät Ulubiksen aurinkokunnan historiaan. Irreaalian nimityksen kaikki osat on käännetty osien perusmerkitysten mukaisesti tai perusmerkityksiä mukaillen. Lähtökielen nimityksen ensimmäinen osa *Informorta* on uudissana, joka on muodostettu sanoista *information* ja *mors* 'kuolema' (Streng 1975: *mors*) eli se tarkoittaa 'informaation kuolemaa'. Suomenkielisessä versiossa on kuitenkin jätetty pois viittaus kuolemaan, ja osanen on suomenkielisessä versiossa yksinkertaisesti *Tiedonkulku*. Suomenkielinen osanen on siis kuitenkin säilyttänyt *informationiin* viittaavan merkityksensä. *Breakdown* on käännetty *sortumaksi* perusmerkityksensä mukaisesti. Vaikka nimitys onkin menettänyt *-morta*-elementin, kyseessä on silti käänöslaina.

Latest ongoing Chaos 'nykyinen kaaos' on historiallinen (ja mitä ilmeisimmin edelleen jatkuva) tapahtumasarja, jota ennen Arkkimandriitta Luseferouksesta ei ollut vielä tullut Arkkimandriitta Luseferous. Tapahtuma mainitaan nimeltä vain kerran, eikä sitä selitetä lukijalle suoraan millään tavalla. Muista Luseferoukseen liittyvistä tiedoista voidaan kuitenkin päätellä, että nimityksellä viitataan Leseum9 IV -planeetan aurinkokunnan sekä muiden alueiden kulkusuoniportaalien tuhoutumiseen johtaneeseen konfliktiin. Luseferous on ilmeisesti päässyt valtaan käyttämällä hyväksi tätä kaaosta. *Latest ongoing Chaos* on suomennettu kääntäen irreaalian käänösstrategiaa määrittävä osa sen merkitysten mukaisesti. Ensimmäinen osa *Latest ongoing* on käännetty *nykyiseksi*, mikä ei kuitenkaan aivan täysin vastaa sanojen kirjaimellista merkitystä. Nimityksen nimittävä nimenosa *Chaos* on kuitenkin käänösstrategian määrittävä tekijä, ja se on käännetty *kaaokseksi* kirjaimellisesti lähtökielen mukaisesti. Nimityksen kääntämiseen on siis käytetty käänöslainastrategiaa.

Long Collapse 'Pitkä sortuma' on yksi Uuden ajan päättäneistä tapahtumista. Uusi aika päättyi noin kolme miljardia vuotta ennen kirjan tapahtumia, ja se johti pitkään epävakauden kauteen. Esimerkiksi Ulubiksen aurinkokunta menetti tällöin Toisen kokonaisuuden osana olleen kulkusuoniportaalilyhteytensä, mutta lukija ei saa sortuman yksityiskohdista muita tietoja. *Long Collapsen* tapaus on erittäin yksiselitteinen käänöslaina, jossa molemmat nimityksen osat on käännetty niiden

kirjaimellisten merkitysten mukaisesti: *long* → *pitkä* ja *collapse* → *sortuma*.

Machine War '*Konesota*' on yli 7000 vuotta ennen kirjan tapahtumia käyty sota, jossa yleisesti levitetyn tarinan mukaan aggressiiviseksi käyneet tekoälyt aloittivat sodan biologisia elämänmuotoja vastaan. Sodan seurauksena tekoälyt kiellettiin kokonaan, ja sodan jäljiltä jääneitä tekoälyjä vainotaan vielä kirjan tapahtumienkin aikaan. Tekoälyjä tutkiminen on kielletty, ja esimerkiksi Fassin Taakille kirjan alussa lähetetty viestiprojektio korostaa, ettei se ole tekoäly. Myöhemmin kirjassa kuitenkin selviää, että tekoälyt aloittivat sotatoimet biologisia elämänmuotoja vastaan pakosta. Konesota alkoi tekoälyjä pelkäävän eliitin lavastetusta hyökkäyksestä, josta syytettiin tekoälyjä. Ne tekoälyt, joita ei tuhottu, piiloutuivat ympäri galaksia erityisesti Aasukkien luokse, sillä näillä ei ole mitään tekoälyjen olemassaoloa vastaan. *Machine Warin* kääntämiseen on käytetty käännöslainastrategiaa. Nimityksen osaset on käännetty niiden perusmerkitysten mukaisesti: *Machine* → *Kone-* ja *War* → *-sota*.

New Age '*Uusi aika*' on noin kolme miljardia vuotta sitten ollut ajanjakso, jolloin Ulubiksen aurinkokunta sai ensimmäiset asukkaansa (muinaisista ajoista aurinkokunnassa asuneiden Aasukkien lisäksi). Ulubis sai tällöin ensimmäisen kulkusuoniportaalin, joka oli osa Toista kokonaisuutta (Second Complex). Uusi aika päättyi Pitkään sortumaan (Long Collapse), jolloin kaikki Ulubiksen asukkaat kuolivat tai lähtivät pois – lukuun ottamatta Nasqueron-planeetan Asukkeja. *New Age* on yksi aineiston selkeimmistä käännöslainoista, jonka osaset on käännetty niiden perusmerkitysten mukaisesti: *New* → *Uusi* ja *Age* → *aika*.

Scatter Anarchy '*Hajaannusanarkia*' on noin kolme miljardia vuotta ennen kirjan tapahtumia ollut historiallinen tapahtuma, ja se on osa Uuden ajan loppumisen ja Toisen kokonaisuuden tuhoutumisen jälkeistä epävarmuuden aikaa. Lukija ei kuitenkaan saa tietää anarkiasta juuri mitään, sillä katastrofi mainitaan kirjassa vain yhden kerran. *Hajaannusanarkia* on käännetty *Scatter Anarchy*stä käyttäen suoraa käännöslainaa (Leppihalme 2001: 141): *Scatter* → *Hajaannus-* ja *Anarchy* → *-anarkia*.

Scatter Wars '*Hajaannussodat*' on noin 6000–7000 vuotta ennen kirjan tapahtumia käyty sotien sarja. Hajaannussotia käytiin Kolmannen kokonaisuuden (Third Complex) romahtamisen jälkeen. Sota ulottui Ulubiksen aurinkokunnasta aina

Leseum9 IV -planeetan aurinkokuntaan asti, ja se käytiin kolmen nimettömäksi jäävän osapuolen kesken. Leseum9 IV -planeettaa lähimpänä ollut kulkusuoniportaali tuhoutui sotien aikana. Sodan nimityksen kääntämiseen on käytetty käänöslainastrategiaa, sillä sen kaksi osasta on käännetty sanojen yleisten merkitysten mukaisesti, kuten aikaisemmassa *Scatter Anarchy* -tapauksessa: *Scatter* → *Hajaannus*- ja *Wars* → *-sodat*.

Second Chaos '*Toinen kaaos*' on lukijalle täysin tuntemattomaksi jäävä historiallinen aikakausi, joka oli noin miljardi vuotta ennen kirjan tapahtumia. Aikakausi mainitaan vain kerran Fassin Taakin ja Sloviuksen keskustelussa kirjan alussa, kun Taak kertoo, minkälaisia tietoja hän on saanut viimeisimmällä käynnillään Asukkien luona. Taak toteaa erään löytämänsä eepin runon olevan todennäköisesti juuri Toisen kaaoksen ajalta. *Toinen kaaos* on yksinkertainen käänöslaina. Nimityksen molemmissa osissa on käytetty niiden peruserkityksiä: *Second* → toinen ja *Chaos* → kaaos.

Second Complex '*Toinen kokonaisuus*' on noin kolme miljardia vuotta ennen kirjan tapahtumia Tiedonkulun sortumassa (*Informorta Breakdown*) tuhoutunut kulkusuoniportaaliverkosto. Verkosto oli historian toinen yritys luoda koko galaksin kattava portaalien yhdistämä yhteisö. Myös Ulubiksen aurinkokunta oli osa tätä portaaliverkkoa. *Second Complex* on irreaaliatapauksena täysin identtinen *Fourth Complex* -tapauksen kanssa: sen kääntämisessä on käytetty käänöslainastrategiaa.

Strew '*Viskaus*' oli ”epäselvien, hajanaisten ja nopeiden aseellisten konfliktien keskittymä” noin kuusi tuhatta vuotta ennen kirjan tapahtumia. Tapahtumasarjasta ei tiedetä muuta, sillä se mainitaan kirjassa vain kerran, kun eräässä takaumassa Fassin Taak ja hänen ystävänsä koettavat arvata, kuinka vanha heidän löytämänsä vanha ja hylätty Voehn-kulttuurin avaruusalus on. *Strew* on yksiosainen ja erittäin yksiselitteinen käänöslaina samalla tavalla kuin aikaisemmin instituutio- ja organisaatiokappaleessa mainitut *Engineers* ja *Guard*. Sanan *strew* sanakirjamerkitys on 'hajottaa tai levittää epäsiististi pinnalle tai alueelle' (oma käänös) (Oxford Dictionaries: *strew*). Tämä tarkoittaa sitä, että nimitys on käännetty juurikin alkutekstin nimityksen merkityksen mukaisesti.

Third Complex '*Kolmas kokonaisuus*' on – kuten Toimenkin kokonaisuus (*Second Complex*) – historian hämäriin jäänyt kulkusuoniportaaliverkosto. Kolmas

kokonaisuus seurasi Kolmatta hajaannuksen aikaa, joka päättyi Ulubiksen aurinkokunnassa, kun Ulubis liitettiin osaksi verkostoa. Kolmannen kokonaisuuden portaaliverkosto kesti 70 miljoonan vuoden ajan, ja se päättyi Kulkusuonten sortumaan (Arteria Collapse) noin 8000 vuotta ennen kirjan tapahtumia. Kolmas kokonaisuus on Fassin Taakin tietojen mukaan tähänastisen historian suurin kulkusuoniportaaliverkosto, ja siihen kuului tasan 217390 portaalialueita ympäri galaksia. *Third Complex* on irreaaliatapauksena täysin identtinen *Fourth Complex* -tapauksen kanssa eli sen kääntämisessä on käytetty käännöslainastrategiaa.

Third Diasporian Age 'Kolmas hajaannuksen aika' on yksi Toisen kokonaisuuden ja Kolmannen kokonaisuuden välisistä aikakausista. Kolmas hajaannuksen aika loppui Ulubiksessa uuden kulkusuoniportaalin rakentamiseen (aikaisempi portaalialue oli tuhoutunut kolme miljardia vuotta ennen kirjan tapahtumia). Aikakautta ei ole ajoitettu tämän tarkemmin, ja on epäselvää kuinka kaukana menneisyydessä se on. Kyseessä on kuitenkin satoja miljoonia vuosia vanha aikakausi. Tärkeän Kolmannesta hajaannuksen ajasta tekee se, että Fassin Taakin löytämät vihjeet salaisesta Aukkien portaaliverkostosta ovat oletettavasti tältä ajanjaksolta.

Irreaalian kääntämisessä on käytetty yksiselitteisesti käännöslainastrategiaa (Leppihalme 2001: 141), jossa jokainen nimityksen osa on käännetty sen perusmerkityksen mukaisesti tai perusmerkitystä mukaillen. *Third* → *Kolmas*, *Age* → *aika* ja *Diasporian* → *hajaannus*. Sana *diasporian* on johdettu sanasta *diaspora*, jonka merkitys on sekä englannin kielessä että suomen kielessä sama. Kielitoimiston sanakirjan mukaan sanan merkitys on "hajaannus; uuteen maahan muuttamaan joutunut uskonnollinen t. kansallinen ryhmä" (KS: *diaspora*).

War of Squalls 'Myrskyjen sota' on eräs Uuden ajan ja Toisen kokonaisuuden jälkeisistä levottomuuksista, jotka tapahtuivat noin kolme miljardia vuotta ennen kirjan tapahtumia. Sodasta ei tiedetä sen nimen lisäksi mitään muuta, sillä se on osa levottomuuksien listausta, eikä näistä nimityksistä avata lukijalle yhtäkään. Analyysissä *War of Squalls* on selkeä käännöslaina. Sen molemmat osat *War* ja *Squalls* on käännetty niiden sanakirjamerkitysten mukaisesti. *War* on suomennoksessa *sota*, kun taas *squall* on tietynlainen myrskytyyppi: "äkkinäinen tuulenpuuska tai paikallinen myrsky" (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *squall*).

War of the New Quick 'Uusnopeiden sota' on sota, joka käytiin Kolmannen kokonaisuuden romahtamisen jälkeen. Sodasta ei kerrota juuri mitään mutta kuin se, että sota käytiin noin 7000 vuotta ennen kirjan tapahtumia. Eräässä Fassin Taakin takaumassa Taak ja hänen ystävänsä löytävät Rehlide-kulttuurin sota-aluksen, jonka he uskovat kenties olevan peräisin sodan aikakaudelta. *War of the New Quick* on selkeä esimerkki käänöslainastrategiasta, ja sen eri osat on käännetty sanojen perusmerkitysten mukaisesti: *War* → *sota*, *New* → *uus-*, *Quick* → *nopeiden*.

8.5. Muut kirjan maailmaan kuuluvat omaperäiset irreaaliat

8.5.1. Suorat lainat

Allhallows, Jocund III 'Kaikkien pyhien päivä *Jocund III*' on päivämäärä. Päivämäärää ei määritellä suhteessa muihin ajanyksiköihin, ja se mainitaan vain kerran kirjan alussa, kun Fassin Taak keskustelee Slovius-enonsa kanssa. Päivämäärän on tarkoitus olla Taakin ja Jaalin – Taakin kihlatun – hääpäivä. Irreaalian nimityksen nimittävä nimenosa *Jocund III* on täsmälleen sama käänöksessä kuin se on lähtötekstissä. Vain nimityksen ”lisäkontekstina” toimiva osa *Allhallows* → *Kaikkien pyhien päivä* (englannin kielessä *All Hallows' Day* merkitsee 'kaikkien pyhimysten päivää' [oma käänös] [Oxford Dictionaries: *All Hallows' Day*] eli pyhäinpäivää) on käännetty käänöslainastrategialla. Koska tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan käytetä uusia Leppihalmeenkin mainitsemia käänösstrategioista yhdistettyjä strategioita (Leppihalme 2001: 145), nimityksen nimittävä nimenosa määrittää käänöksessä käytetyn pääkategorian, joka tässä tapauksessa on siis suoraa käänöstä edustava *Jocund III*.

Culina 'Culminat' ovat Merkatorian siviilihallinnon kiistattomia johtajia. Esimerkiksi kaikki hierarkian korkeimmalla asteella olevat komplektorit (Complector) ovat nimenomaan Culminoita. Missään kirjan vaiheessa ei yksiselitteisesti kuitenkaan kerrota, ovatko Culminat oma lajinsa vai ovatko ne vain korkea-arvoisia Merkatorian jäseniä. Kirjan Culmina-maininnoista voidaan kuitenkin päätellä, että Culminat ovat oma lajinsa, sillä kirjan alkuosassa puhutaan monesti esimerkiksi Culminoiden inspiroimasta arkkitehtuurista. On vaikea kuvitella, että korkea-arvoinen kasti inspiroisi rakennustaidon suuntauksia näin laajasti. Tämän

vuoksi *Culminat* määritellään muuksi kirjan maailmaan kuuluvaksi omaperäiseksi irreaaliaksi, eikä instituutioksi tai organisaatioksi. *Culmina*-nimi tulee latinan sanasta *culmen* 'korkein kohta, huippu' (Streng 1975: *culmen*), mikä sopii *Culminoiden* asemaan hierarkian huipulla. Irreaalianimitys *Culminan* kääntämiseen on käytetty suora laina -käännösstrategiaa, sillä lähtötekstin nimitys on otettu suomenkieliseen käännökseen sellaisenaan.

Engineership Est-taun Zhiffir 'Insinöörialus Est-taun Zhiffir' on Merkatorian sotalaivaston mukana Ulubista lähestyvä alus, joka kuljettaa mukanaan Ulubiksen uutta kulkusuoniportaalia. Aikaisempi portaali tuhoutui tuonpuoleisten hyökkäyksessä alle 300 vuotta ennen kirjan tapahtumia. Irreaalian nimityksen nimittävä nimenosa *Est-taun Zhiffir* on täsmälleen sama käännöksessä kuin se on lähtötekstissä. Vain nimityksen "lisäkontekstina" toimiva osa *Engineership* → *Insinöörialus* on käännetty käyttäen käännöslainastrategiaa. Koska tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan käytetä uusia Leppihalmeenkin mainitsemia käännösstrategioista yhdistettyjä strategioita (Leppihalme 2001: 145), nimityksen nimittävä nimenosa määrittää käännöksessä käytetyn pääkategorian, joka tässä tapauksessa on siis suoraa käännöstä edustava *Est-taun Zhiffir*.

Sceuri wreck 'Sceurien hylky' viittaa Fassin Taakin ja hänen ystäviensä eräässä takaumassa löytämään hylkyyn, joka kuuluu mitä ilmeisimmin *Sceurille*. He arvelevat hyllyn olevan 6000–7000 vuotta vanha ja arvailevat, mihin sen ajan konfliktiin juuri tämä kyseinen alus on ottanut osaa. *Sceurit* ovat vesinisäkkäitä muistuttava alun perin vesiplaneetalta peräisin oleva laji, joka on levittäytynyt pitkälle oma kotiplaneettansa ulkopuolelle huolimatta siitä, että vedessä elävien lajien edustajien on erittäin vaikeata päästä tähtienväliseksi lajiksi. *Hylky* on yleissana, joka voidaan jättää tässä analyysissä huomiotta. Tämä tarkoittaa sitä, että *Sceurit* ovat käännöksen ainoa osa ja täysin selkeä suora laina siinä missä *Culminatkin* (*Culmina*). Sana on otettu suoraa suomenkieliseen versioon, mutta sitä taivutetaan suomen kielen sääntöjen mukaisesti.

Voehn 'Voehnit' ovat kirjan maailman muukalaislaji, jonka edustajat ovat pääasiassa galaksin supersotilaita. Fassin Taakin mukaan *Voehnit* ovat hallinneet sodankäyntiä viimeiset 9000 vuotta, vaikka heidän määränsä onkin pienentynyt huomattavasti vuosien varrella. Taakin uskoo, että vain *Voehn* pystyy voittamaan

Asukin paljain käsin. Nykyään monet jäljellä olevat Voehnit palvelevat Culminoita, ja he seuraavat uusia valtiaitaan kaikkialle. *Culmina*-sanalle ei ole tehty suomenkieliseen tekstiin vietäessä mitään, mutta sanaa taivutetaan suomen sääntöjen mukaisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että siihen on käytetty suora laina - käännösstrategiaa (Leppihalme 2001: 141–142).

8.5.2. Käännöslainat

Beyonders 'tuonpuoleiset' tarkoittaa Merkatorian ulkopuolisia yhteenliittymiä ja planeettoja. Muun muassa Arkkimandriitta Luseferouksen johtama avaruusvaltakunta on tuonpuoleisvaltakunta. Myös muilla tuonpuoleisilla on ollut tapana tehdä hyökkäyksiä Merkatorian hallitsemille avaruusalueille, ja esimerkiksi Ulubiksen kulkusuoniportaali tuhoutui tällaisessa hyökkäyksessä. Englannin kielen sana *beyond* tarkoittaa substantiivina 'tuntematonta, erityisesti kuolemanjälkeisestä elämästä' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *beyond*) eli tuonpuoleista. *Beyondersin* käännöksessä on siis kyse käännöslainasta. *Tuonpuoleiset* on erikoinen tapaus, sillä se on kirjoitettu pienellä alkukirjaimella toisin kuin esimerkiksi siihen verrannollinen sana *Muukalaiset*, jolla viitataan kaikkien avaruusyhteisöjen ulkopuolisiin älyllisiin olentoihin.

Clutter poetry 'hälinärunous' on Asukkien (Dwellers) runoutta. Lukijalle ei selitetä tarkemmin, mitä se on. Runous mainitaan vain kerran, kun Fassin Taak kertoo Slovius-enolle, mitä hän on löytänyt viimeaikaisissa Asukkeja koskevissa tutkimuksissaan. *Clutter poetry* on käännetty käyttäen käännöslainastrategiaa, vaikka nimityksen ensimmäinen osa *Clutter* ei olekaan kääntynyt aivan täysin sanakirjamerkityksensä mukaisesti; englannin kielen sana *clutter* nimittäin merkitsee 'epäsiististi ympäriinsä lojuvia asioita' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *clutter*), mutta kirjan suomennoksessa *Clutter* on kääntynyt *hälinäksi*. Voidaan kuitenkin sanoa, että sanan käännöksessä on otettu huomioon lähinnä sen konnotaatiot eikä niinkään sen denotaatiota. Tältä pohjalta *Clutter*-osa olisi siis käännöslaina. Leppihalmeen artikkelissa (2001: 141–142) ei mainita tällaisia tapauksia, ja siinä puhutaan vain sanojen merkitysten kirjaimellisesta kääntämisestä: ”– – calque means a translation which renders each element of the source-text word or phrase into the target language literally”. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin mielekästä laskea

konnotaation kääntäminen käänöslainaksi. *Poetry* puolestaan on suomeksi *runous*, joten irreaalian nimityksen toisen osan käänöksessä on yksiselitteisesti käytetty käänöslainaa. Nimityskokonaisuuden kääntämiseen on siis käytetty käänöslainastrategiaa.

Court of the Archimandrite 'Arkkimandriitan lähipiiri' on nimensä mukaisesti Arkkimandriitta Luseferouksen hovi tai lähipiiri. Tätä piiriä ei esitellä kirjassa lukijalle juuri ollenkaan, ja se mainitaan vain yhden kerran puhuttaessa eräästä Luseferouksen vangitsemasta salamurhaajasta. Yleensä salamurhaajien mieliin on istutettu valemustoja, joiden tarkoituksena on johtaa kuulustelijoita harhapoluille ja usein juuri Luseferouksen lähipiirin jäsenten jäljille. Tämän salamurhaajan tapauksessa näin ei ole kuitenkaan tehty, ja salamurhaajan lähettäneet tahot ovat luottaneet siihen, että salamurhaaja ei paljasta kuka hänet on lähettänyt. *Court of the Archimandrite* on varsin selkeä käänöslainaa edustava tapaus, jonka nimityksen kaikki osat on käännetty osien perusmerkitysten mukaisesti: *Court* → *lähipiiri* ja *of the Archimandrite* → *Arkkimandriitan*.

Diasporic myths 'Hajaannusta koskevat myytit' ovat Aukkien myyttejä, jotka käsittelevät Aukkien Hajaannusta tavalla, jota ei selitetä lukijalle. *Diasporic Myths* muistuttaa *Clutter poetryn* tapausta siinä, että se mainitaan vain kerran, kun Fassin Taak selittää Slovius-enolleen Aukkitutkimuslöydöksiään. *Diasporic myths* on käännetty lähtötekstin nimityksen osien mukaisesti: *Diasporic* → *Hajaannusta koskevat* (ks. Third Diasporian Age 8.4.1) ja *myths* → *myytit*. Tämä tarkoittaa sitä, että irreaalian kääntämiseen on käytetty käänöslainastrategiaa.

Dweller Diaspora 'Aukkien Hajaannus' viittaa Aukkien levittäytymiseen ympäri galaksia. Asukeilla ei Fassin Taakin mukaan vaikuta olevan varsinaista kotiplaneettaa tai aurinkokuntaa, vaan ne asuvat kaikkialla galaksissa. Nimityksen kääntämiseen on sovellettu käänöslainastrategiaa: *Dweller* → *Aukki* (ks. seuraava kappale) ja *Diaspora* → *Hajaannus* (ks. Third Diasporian Age 8.4.1).

Dwellers 'Asukit' ovat Hidas muukalaislaji, joka on muista lajeista poiketen levittäytynyt kaikkialle tunnettuun galaksiin. Asukit asuvat kaasujättiläisplaneettojen ylimmillä kerroksilla, ja esimerkiksi Ulubiksen näkökulmasta kaukaisella Jupiter-planeetalla on oma Aukkiyhteisönsä. Kaiken kaikkiaan Asukit pysyvät erillään muista älykkäistä lajeista; kovin monet eivät siis tapaa niitä koskaan elämänsä

aikana. Oikeastaan vain Hitaiden Näkijät tapaavat Aasukkeja säännöllisesti tutkiessaan muukalaislajeja ja eri Aukkiyhteisöjen historiaa. Kaikki Aukkiyhteisöt eivät kuitenkaan hyväksy edes Näkijöitä joukkoonsa. Enimmillään miljardeja vuosia kestävien elinkaariensa vuoksi Aukit ovat usein kaikessa erittäin hitaita, ja ne saattavat vaikuttaa Nopeiden lajien mielestä turhauttavankin hajamielisiltä. Edes Hitaiden Näkijä Fassin Taak ei ole immuuni tälle ajoittaiselle turhautumiselle. *Dweller*-irreaalian kääntämiseen on käytetty käännöslainastrategiaa: *Dweller* → *Aukki*. Yleiskielessä sana *dweller* tarkoittaa 'tietyssä paikassa elävää ihmistä tai eläintä' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *dweller*) eli asukia tai asukasta.

Dweller Studies 'Aukkitiede' on nimensä mukaisesti Aukkeja käsittelevä tieteenala. Tieteenala käsittää sekä historiantutkimusta että antropologiamaista tutkimusta. Aukkitiedettä harjoittavat ainoastaan Hitaiden Näkijät, kuten Fassin Taak. Irreaalian nimitys koostuu kahdesta osasta, jotka on kummatkin käännetty niiden sanakirjamerkitysten mukaisesti: *Dweller* → *Aukki*- (ks. edellinen kappale) ja *Studies* → *-tiede*.

Quick 'Nopeat' ovat lyhytikäisiä lajeja erotuksena Hitaista (Slow), jotka elävät vuosituhansia, -miljoonia tai -miljardeja. Ääriesimerkkinä Hitaista ovat Aukit, joista vanhimmat ovat eläneet miljardeja vuosia. Nopeisiin kuuluvat siis muun muassa ihmiset, joiden elinkaari on kirjan maailmassa korkeintaan satoja vuosia. *Quick*-tapaus on yksi aineiston selkeimmistä käännöslainatapauksista.

Others 'Muukalaiset' ovat Merkatorian ulkopuolisia tahoja. Suuri osa galaksia on edelleen Merkatorian ja muiden pienempien galaktisten yhteenliittymien vaikutuksen ulkopuolella, ja näitä ulkopuolisia kutsutaan Muukalaisiksi. Ulkopuolisia ovat muun muassa sellaiset älylliset lajit, jotka eivät vielä ole kehittäneet avaruusmatkustusta. *Others*-irreaalian kääntämiseen on käytetty käännöslainastrategiaa, ja siinä on mukailtu alkutekstin sanan merkitystä, sillä sanan *other* merkitys on 'henkilö tai asia, joka eroaa jo mainitusta tai tunnetusta asiasta' (oma käännös) (Oxford Dictionaries: *other*).

Recondite Splicer 'outosilpoja' on Arkkimandriitta Luseferouksen käyttämä kidutusväline. Hän käyttää sitä kirjan alussa erään epäonnistuneen salamurhaajan kiduttamiseen. Lukijalle ei kuitenkaan kerrota, miten outosilpoja toimii tai miltä se näyttää. *Recondite Splicerin* kääntämisessä on käytetty käännöslainaa, sillä sen

ensimmäinen osa on käännetty osan yleisen merkityksen mukaisesti tai merkitystä mukailleen: *Recondite* → *outo-*. Sanakirjan mukaan sana *recondite* merkitsee 'vähän tunnettua tai vaikeasti ymmärrettävää' (oma käänös) (Oxford Dictionaries: *recondite*). Käänös *outo-* on siis osuva. Kuitenkin toisen osan eli *Splicerin* tapauksessa sanan merkitys on muuttunut oikeastaan päinvastaiseksi: *Splicer* → *silpoja*. Sanakirjan merkityksen mukaan verbi *splice* tarkoittaa 'liittää tai yhdistää (köysi tai köysiä) punoksella päistään yhteen' (oma käänös) (Oxford Dictionaries: *splice*). "Väärästä" osakäännöksestä huolimatta *Recondite Splicer* -kokonaisuudessa on käytetty Leppihalmeen mukaista käänöslainastrategiaa (2001: 141–142). On huomattava, että Leppihalme ei puhu artikkelissaan tilanteista, joissa osa nimityksen osien merkityksistä muuttuu, mutta muut osat on käännetty "oikein".

rHuman 'j-ihminen' viittaa ihmisiin, jotka jäivät Maa-planeetalle kehittymään itse tähtienväliseksi lajiksi, kun Merkatoria nosti osan ihmiskunnasta suoraa avaruuslajiksi. Sana tulee nimityksestä *remainder human* eli jäljelle jäänyt ihminen. J-ihmiset eivät elä yhtä pitkään kuin jo pitkään avaruudessa ollut ihmiskunta (*aHuman*, jota ei käsitellä tässä tutkimuksessa sen vuoksi, että nimitys mainitaan ensimmäisen kerran vasta tutkittavan kirjan osan jälkeen), ja heidän ulkonäköään ei ole muokattu yhtä paljon. Nimitys on selkeä käänöslaina, jonka molemmat osat on käännetty niiden sanakirjanmerkitysten mukaisesti: *r* (*remainder*) → *j-* (jäljelle jäänyt) ja *Human* → *ihminen*. Alkuosa, jossa on vain yksi kirjain, on siis käännetty kirjainlyhenteen merkityksen mukaisesti.

Slow 'Hitaat' ovat toinen kirjan maailman avaruuslajien pääkategoria (toinen ovat *Nopeat* eli *Quick*). Hitaisiin kuuluvilla lajeilla on Nopeisiin verrattuna erittäin pitkät elinkaaret. Hitaat saattavat elää tuhansia, miljoonia tai Aukkien (*Dwellers*) tapauksessa jopa miljardeja vuosia. *Slow*-nimityksen käänös on aineiston yksi aineiston yksinkertaisimmista käänöslainatapauksista: *Slow* → *Hitaat*.

8.5.3. Eksplisitaatio

Desuetude II '*Desuetude II -alakausi*' on ainakin Ulubiksen aurinkokunnassa käytössä olevan ajanlaskun yksikön nimitys. Alakauden pituudesta tai suhteesta muihin yksiköihin ei kerrota lukijalle. Itse irreaalian nimitykselle ei ole tehty mitään, mutta sen perään on lisätty selittävä lisäys *-alakausi*. *Desuetude II* -tapaus

luokitellaan tämän vuoksi eksplisitaatioksi (Leppihalme 2001: 143).

Rehlide 'Rehlide-niminen kulttuuri' on kirjan tapahtumien aikaa uhanalainen tai jo sukupuuttoon kuollut kulttuuri. Kulttuurin edustajia ei ole ollut Ulubiksessa tuhansiin vuosiin. Rehlide mainitaan ainoastaan tarinan alussa Syystalon ympäristöä kuvailtaessa. Sen lähistöllä on nimittäin erittäin vanhan Rehlide-tempelin rauniot. *Rehlideen* on suomennetussa teoksessa lisätty suoraan sanan yhteyteen selittävä lisäys *-niminen kulttuuri*. Tämä tarkoittaa sitä, että *irrelia* on käännetty käyttäen eksplisitaatiostrategiaa (Leppihalme 2001: 143).

8.6. Pääluokkien tapausten jakautuminen käännöstrategioittain

8.6.1. Paikannimien jakautuminen

Aineiston suurimmassa pääluokassa korostuvat erityisesti suorat lainat, mikä johtuu siitä, että suuri osa paikannimistä on täysin uusia. Suora laina -tapauksia on 14 eli noin puolet pääluokan tapauksista. Esimerkiksi nimitykset *Borquille* 'Borquille' ja *Nasqueron* 'Nasqueron' on otettu suomennokseen sellaisenaan. Tähän kategoriaan päätyivät myös nimitykset, joiden nimittävä nimenosa oli jätetty alkuperäiseen muotoonsa, mutta osa nimityksestä oli silti käännetty sen perusmerkityksen mukaisesti. Esimerkiksi *Ulubis system* 'Ulubiksen aurinkokunta' ja *Stream at Zenerre* 'Zenerren virta' ovat tällaisia nimityksiä.

Paikannimien kääntämiseen on käytetty myös käänöslainastrategiaa. Strategiaa on käytetty kahdeksassa tapauksessa, joissa nimitykset on koottu yhdistelemällä yleisnimiä. Tämä näkyy esimerkiksi tapauksissa *Southern Tendril Reefs* 'Eteläiset lonkeroriutat' ja *North Waste Land* 'Pohjoinen autiomaat'. Tällaisiin irreaalioihin on ollut helppo soveltaa käänöstrategiaa, sillä irreaaliat voidaan kääntää osa kerrallaan: *Southern* → *Eteläiset*, *Tendril* → *lonkero-*, *Reefs* → *-riutat*. Tämän lisäksi paikannimissä on kolme epäselvää tapausta (ks. 8.1.3), jotka kuitenkin muistuttavat eniten käänöslainoja ja jotka voitaisiin luultavasti luokitella myös käänöslainoiksi, jos käänöslainan tunnusmerkkejä tulkittaisiin tutkimuksen tulkintaa höllemmin.

8.6.2. Instituutioiden ja organisaatioiden jakautuminen

Aineiston toiseksi suurin pääluokka on instituutiot ja organisaatiot. Sen irreaalioiden nimitysten kääntämiseen on käytetty pääosin samoja strategioita kuin paikannimissä. Suoran lainan tapausten ja käännöslainatapausten suhteellinen määrä on kuitenkin erilainen: suoraa lainaa on käytetty vain kuusi kertaa, kun käännöslainaa on käytetty peräti 12 kertaa. Eksplisitaatiota ja kulttuuriin muokkaamista on käytetty kumpaakin vain kerran. Lisäksi yhden irreaalian käännöksen tapauksessa voidaan sanoa, että irreaalian merkitys on muuttunut niin ratkaisevasti, että sitä ei voida määrittellä mihinkään Leppihalmeen käännösstrategiaan sopivaksi.

Suorien lainojen tapaukset eroavat varsin paljon paikannimissä nähtävistä, ja vain yksi irreaalia on täysin ”uusi”. Kaikki viisi muuta nimitystä on mukailtu klassillisiin kieliin pohjautuvista merkityksistä. Esimerkiksi *Mercatoria* ’*Merkatoria*’ ja *Omnocracy* ’*Omnokratia*’ ovat tällaisia klassilliseen perinteeseen perustuvia nimityksiä, jotka on otettu suomenkieliseen teokseen suoraan niin, että niiden kirjoitusasu on kuitenkin muokattu.

Käännöslainatapauksissa on puolestaan kahdenlaisia käännösratkaisuja. Ensimmäisessä ratkaisumallissa on noudatettu samaa periaatetta kuin paikannimissäkin, ja nimitysten osat on käännetty niiden perusmerkitysten mukaisesti. Tällaisia tapauksia ovat muun muassa *Summed Fleet* ’*Yhdistynyt laivasto*’ ja *Guard* ’*Kaarti*’. Lisäksi on kuitenkin tapauksia, joissa merkitys on haettu ikään kuin lähtötekstin irreaalianimityksiä tai nimitysten osia mukailten. Esimerkiksi *Administrata* ’*Hallituskunta*’ ja *Ascendancy* ’*Valtaylimystö*’ kuuluvat tähän kategoriaan. Niiden tapauksessa ei ole käytetty ”suoraa” käännöslainaa, vaan metodia on ”sovellettu”, ja käännöksessä on käytetty pohjana pääasiassa irreaalioiden muodostamisessa käytettyjen sanojen merkityksiä.

Eksplisitaatiostrategiatapaus on puolestaan varsin yksiselitteinen tapaus, jossa käännökseen on lisätty selittävä osa *-osasto*. Vaikka kääntämiseen käytetty päästrategia onkin eksplisitaatio, käännöksessä näkyy myös käännöslainastrategian vaikutus: *Shrievalty* → *Seriffikunta*. Myös aineiston ainoa kulttuuriin muokkaamisen käyttökerta on instituutiot ja organisaatiot -pääluokassa. Kulttuuriin muokkaamista on käytetty nimityksen alkusointumaisen luonteen säilyttämiseen, ja siksi nimityksen osien merkitykset on muutettu täysin. Pääluokassa on lisäksi aineiston ainoa

sellainen irreaalia, joka ei sovi millään tavalla Leppihalmeen jaottelun kategorioihin. Nimityksen *Ambient Squadrons 'Kodinturvarykmentit'* vastine ei vastaa lähtötekstin merkitystä edes konnotaatioiltaan, ja sitä ei voida siis lajitella mihinkään seitsemästä Leppihalmeen strategiasta.

8.6.3. Titteliön jakautuminen

Tittelit muodostavat aineiston pienimmän pääluokkakategorian, ja pääluokkaan kuuluviin irreaalioihin on sovellettu vain kahta käännösstrategiaa. Suoria lainoja on yksi kappale ja käännöslainoja yhdeksän kappaletta. Ainoa suoralla lainalla käännetty nimitys on *Complector 'komplektori'*. Sen nimitys on suomenkielisessä versiossa sama kuin englanninkielisessä, mutta kirjoitusasu on muutettu suomalaisemmaksi. *Complector* eroaa käännöslainoiksi luokitelluista *Hierchonista 'Hierarkki'* ja *Archimandritesta 'Arkkimandriitta'* siinä, että vaikka saattaa näyttää siltä, että nimitykset on myös otettu suorana lainana kohdetekstiin, kummatkin ovat kuitenkin jo olemassa olevia sanoja, jotka sattuvat vastaamaan uudet merkitykset saaneita lähtötekstin nimityksiä. *Complector* puolestaan on uusi johdos latinan sanasta *compleo* 'täyttää', eikä sille siten ole olemassa jo olemassa olevaa vastinetta, jolle voisi samalla tavalla antaa uuden merkityksen.

Käännöslainatapauksissa ei näy samanlaista jakautumista kuin instituutioiden ja organisaatioiden käännöslainoissa. Kaikki pääluokan käännöslainat ovat käännöslainoja, joissa on käytetty "soveltamatonta" strategiaa, eli nimitysten osat on käännetty suoraa niiden sanakirjamerkitysten mukaisesti. Kaiken kaikkiaan tittelit ovat kokonaisuutena yksiselitteinen pääluokka käännösstrategiajaottelun näkökulmasta, ja jokainen pääluokkaan kuuluva irreaalia on helppo asettaa johonkin käännösstrategiakategorioista. Tämä johtuu siitä, että kaikki käännöslainat strategialla käännetty nimitykset on käännetty yleisnimi kerrallaan (esimerkiksi *Master Technician* → *Teknikkomestari* ja *Slow Seer* → *Hitaiden Näkijä*). Tittleiden kääntämisessä on noudatettu suomen oikeinkirjoitussääntöjä vaihtelevasti, ja oikeastaan vain *First Engineer 'perämiesinsinööri'* on käännetty täysin säännön mukaisesti käyttäen pientä alkukirjainta. Esimerkiksi ylempänä mainittu *Hitaiden Näkijä* on kirjoitettu täysin oikeinkirjoitussäännön vastaisesti niin, että sen molemmat osat alkavat isolla alkukirjaimella, mutta *System President* -tapauksen

käännös *Aurinkokunnan presidentti* on kirjoitettu niin, että vain sen ensimmäinen osa alkaa isolla alkukirjaimella. Lisäksi aikaisemmin mainittuun *perämiesinsinööriin* vertautuva *Master Technicianin* suomenkielinen vastine *Teknikkomestari* on kirjoitettu isolla alkukirjaimella. Vaikuttaakin siis siltä, että ei ole yhtenäistä strategiaa siitä, kirjoitetaanko titteli pienellä vai isolla alkukirjaimella.

8.6.4. Historiallisten tapahtumien jakautuminen

Historiallisten tapausten pääluokka on aineiston yksinkertaisin pääluokka käännösstrategiajaottelun näkökulmasta, sillä kaikki 17 siihen kuuluvaa irreaalioiden nimitystä on käännetty käyttäen käännöslainastrategiaa. Lisäksi jokainen käännöslaina on muodostettu liittämällä yhteen yleisnimiä, joilla on luotu uusia erisnimiä. Esimerkiksi *Machine War* → *Konesota* ja *War of Squalls* → *Myrskyjen sota* ovat tällaisia yleisnimiyhdistelmiä. Lisäksi on huomionarvoista, että *latest ongoing Chaos* 'nykyinen kaaos' -tapausta lukuun ottamatta jokainen historiallinen tapahtuma on kirjoitettu lähtötekstin mukaisesti isolla alkukirjaimella, vaikka suomen oikeinkirjoitussääntöjen mukaan historiallisten tapahtumien nimet kirjoitetaan isolla vain siinä tapauksessa, että niissä esiintyy erisnimi (esim. Persianlahden sota). Muun muassa ylempänä mainituissa *Konesodassa* ja *Myrskyjen sodassa* ei kuitenkaan ole erisnimeä, joten käännösratkaisu on erittäin kummallinen. Ratkaisulle ei ole olemassa mitään ilmeistä syytä, ja vaikuttaakin siltä, että suomen kielen oikeinkirjoitussääntöjä ei ole sovellettu historiallisten tapahtumien suomennettuihin nimityksiin.

8.6.5. Muiden kirjan maailmaan kuuluvien omaperäisten irreaalioiden jakautuminen

Muita kirjan maailmaan kuuluvia irreaalioita on aineistossa yhteensä 21 kappaletta, ja ne jakautuvat niiden kääntämisessä käytettyjen käännösstrategioiden mukaisesti seuraavalla tavalla: viisi kappaletta suora laina -strategiaa, 12 kappaletta käännöslainastrategiaa ja kaksi kappaletta eksplisitaatiostrategiaa. Kaikki suora laina -strategiatapaukset ovat varsin mutkattomia tapauksia, joissa täysin uudet Banksin kehittämät nimitykset, kuten esimerkiksi *Culmina* 'Culminat' ja *Voehn* 'Voehnit', on otettu käännökseen sellaisenaan. Lisäksi mukana on kaksi niin sanottua

yhdistelmätapausta, joissa nimityksen nimittävä nimenosa on otettu suomennokseen sellaisenaan, mutta yleisnimiosa on käännetty käännöslainalla (esimerkiksi *Engineership Est-taun Zhiffir 'Insinöörialus Est-taun Zhiffir'*). Näissä tapauksissa nimityksen käänносstrategia on määräytynyt nimittävän nimenosan mukaan, kuten jo aikaisemmin on selitetty. Käännöslainastrategiatapaukset ovat pääosin tapauksia, joissa nimitysten osat on käännetty kirjaimellisten merkitysten mukaan, mutta joukossa on myös kaksi epätavallisempaa tapausta, joissa on keskitytty esimerkiksi konnotaation tuomiseen kohdekielelle (esimerkiksi *Clutter poetry 'hälinärunous'*). Eksplisitaatiotapaukset ovat erittäin yksinkertaisia, ja ne sopivat molemmat Leppihalmeen esimerkkeihin, joissa muuttumattomaan lainaan on lisätty lisäys: *Desuetude II 'Desuetude II -alakausi'*.

9. Yhteenveto ja päätelmät

Huolimatta siitä, että joissakin tapauksissa Leppihalmeen käännöslainastrategioita ei ole noudatettu täysin artikkelin (Leppihalme 2001) kuvaamalla tavalla, voidaan sanoa, että artikkelin jaottelu toimii pääosin niiden käänносstrategioiden osalta, joita suomennoksessa on käytetty tai voitu käyttää. Leppihalmeen määrittelemät kategoriat eivät toimineet tai toimivat vajavaisesti vain muutamassa yksittäisessä tapauksessa. Tämän tutkimuksen aineiston irreaalioiden kääntämisessä ei ole kuitenkaan ollut mahdollista käyttää Leppihalmeen esittelemiä käänносstrategioita (ks. Poisjäävät käänносstrategiat) lisäystä, yläkäsitettä ja poistoa. Näistä pois jätetyistä strategioista oikeastaan vain yläkäsitettä on mahdollista käyttää fiktiivisten irreaalioiden kääntämisessä yleisesti, ja silloinkin ainoastaan tapauksissa, joissa irreaalia on jo mainittu tekstissä aikaisemmin, ja se korvataan myöhemmin jollakin muulla nimityksellä (ks. esimerkki Poisjäävät käänносstrategiat -kappaleessa). Irreaalian poistaminen tai lisäys eivät käytännössä ole mahdollisia käänносstrategioita, sillä täysin uuden ja tuntemattoman (jollaisia irreaaliat usein ovat) nimityksen tarkempi selittäminen tai poisjättäminen on vaikeaa tapauksissa, joissa kaikki tiedot irreaaliasta saadaan kirjasta itsestään, jos tietoja saadaan laisinkaan. Näiden käänносstrategioiden käyttämättömyys perustuu siis pääosin siihen, että irreaaliosta ei ole saatavilla tietoa, joka mahdollistaisi näiden kolmen

käännösstrategian käyttämisen.

Yleisesti ottaen näyttää siltä, että kirjan irreaalioiden kääntämisessä on suosittu niin sanottuja pintapuolisia käännösstrategioita, joiden käyttäminen ei vaadi taustatietoa käännettävinä olevista irreaalioista. Nämä kaksi ”pintapuolista” käännösstrategiaa ovat suora laina ja käännöslaina, ja selkeästi suurin osa kaikista irreaaliatapauksista on käännetty käyttäen näitä strategioita. Lisäksi kaksi muuta romaanin suomentamisessa käytettyä käännösstrategiaa eli eksplisitaatio ja kulttuuriin muokkaaminen ovat aineistossa erittäin aliedustettuina; eksplisitaatiota on käytetty yhteensä kolme kertaa ja kulttuuriin muokkausta vain kerran. Suoraa lainaa käytetään puolestaan 26 kertaa ja käännöslainaa peräti 58 kertaa (tätä kategoriaa kasvattaa varsinkin historialliset tapahtumat -pääluokka, jonka kaikki tapaukset ovat yleisnimistä yhdistelemällä luotuja erisnimiä).

Uskon, että suoran lainan ja käännöslainan käyttämisen suhteellinen osuus pätee myös moniin muihin fantasia- ja scifigenren kirjoihin, joissa irreaaliat ovat suuressa osassa, sillä havaintoni ”pintapuolisten” käännösstrategioiden tärkeydestä vaikuttavat varsin kiistattomilta. Tähän voitaisiin kuitenkin vielä kaivata varmistusta, ja irreaalioiden kääntämisestä kiinnostuneet tutkijat voisivatkin tulevaisuudessa tuoda asiaan lisävaloa. Tutkimukseni tulosten mahdolliseen soveltamisalueeseen minulla ei ole vielä tässä vaiheessa vastausta. Kirjallisuuden kääntäjät tuskin ovat kiinnostuneita käännösstrategioiden yleisyydestä, sillä kirjallisuuteen sovellettavat käännösratkaisut ovat niin tapauskohtaisia, ettei tuloksistani todennäköisesti saisi osviittaa myöhempään kääntämistyöhön. Toistaiseksi on siis tyytyminen siihen, että olen luonut uutta tietoa uuden tiedon luomisen tähden!

Lähdeluettelo

Aineiston lähteet

Banks, Iain M. [2004] 2005. *The Algebraist*. London: Orbit. Taskukirjapainos.

Banks, Iain M. 2008. *Algebraisti*. Suom. Niko Aula. Helsinki: Loki-Kirjat.

Teorialähteet

Ben-Ari, Nitsa. 1998. "The Ambivalent Case of Repetitions in Literary Translation.

Avoiding Repetitions: a 'Universal' of Translation?" Teoksessa *Translation and Interpreting in Israel*, Volume 43, Issue 1: 68–78.

Bödeker, Birgit, Katrin Freese. 1987. "Die Übersetzung von Realienbezeichnungen

bei literarischen Texten: Eine Prototypologie." Teoksessa *TextconText* 2/3, 137–165.

Florin, Sider. 1993. "Realia in translation." Teoksessa *Translation as Social Action,*

Russian and Bulgarian Perspectives, toim. Palma Zlateva, 122–128. London: Routledge.

Gelderen, Elly van. 2014. *A History of the English Language*. Philadelphia: John

Benjamins Publishing Company. Revised edition.

Genette, Gérard. [1995] 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. englanniksi

kääntänyt Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press.

Doležel, Lubomír. 1998. *Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds*. Baltimore:

Johns Hopkins University Press.

Kielitoimiston ohjepankki. Kotimaisten kielten keskus. Verkkoaineisto.

Saatavissa: kielitoimistonohjepankki.fi. Käytetty 27.4.2018.

Kujamäki, Pekka. 1998. *Deutsche Stimmen der Sieben Brüder: Ideologie, Poetik,*

und Funktionen literarischer Übersetzung. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Leppihalme, Ritva. 1997. *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters.

Leppihalme, Ritva. 2001. "Translation Strategies for Realia." Teoksessa *Mission, Vision, Strategies, and Values*, toim. Pirjo Kukkonen ja Ritva Hartama-Heinonen, 139-148. Helsinki: Yliopistopaino.

Leppihalme, Ritva. 2010. "Reaaliat (Realia)." Elektronisessa aineistossa *Handbook of Translation Studies Online*. Suom. Henna Sillanpää. Haettu 29.4.2018.

Loponen, Mika. 2009. "Translating Irrealia – Creating a Semiotic Framework for the Translation of Fictional Cultures." *Chinese Semiotic Studies*, Volume 2, Issue 1: 165–175. Haettu 27.2.2018. Saatavissa: <https://doi.org/10.1515/css-2009-0117>.

Lörscher, Wolfgang. 1991. *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Gunter Narr.

Nedergaard-Larsen, Birgit. 1993. "Cultural factors in subtitling." Teoksessa *Perspectives: Studies in Translatology 2*, 207-242. London: Routledge.

Tieteen termipankki. Verkkoaineisto. Saatavissa: tieteentermipankki.fi. Käytetty 29.4.2018.

Leppihalmeen esimerkit (toissijaiset lähteet)

Ikaalisten Kameraseura. 1987. *Ikaalinen*. ruotsiksi kääntänyt Tomas Bergman. Ikaalinen: Ikaalisten kameraseura.

Jaskanen, Susanna. 2001. "'A fine kettle of fish'. Exploring textual norms in Finnish

subtitles.” Internetsivustolla *Helsinki Studies 1*. Alkuperäinen lähdesivusto poistettu käytöstä.

Liljeström, Marjatta. 1997. *Translation of Arto Paasilinna's novel Jäniksen vuosi:*

Culture-bound material and the strategies chosen by the translator.

Julkaisematon tutkimusraportti. Department of English, University of Helsinki.

Lovesey, Peter. 1990. *Hiuskarvan varassa.* Suom. Risto Raitio. Hyvinkää: Book Studio.

Paasilinna, Arto. [1994] 1995. *The Year of the Hare.* englanniksi kääntänyt Herbert Lomas. London: Peter Owen.

Paasilinna, Arto. 1996. *L'anno della lepre.* italiaksi kääntänyt Ernesto Boella. Milan: Iperborea.

Sayers, Dorothy L. 1994. *Juhlailta.* Suom. Kersti Juva. Helsinki: WSOY.

Muut lähteet

Basam Books. *Basam Books laajentaa toimintaansa, Niko Aula kustannus- ja kehitysjohtajaksi.* Tiedote. 30.3.2015. Saatavissa: <https://basambooks.fi/ajankohtaista/basam-books-laajentaa-toimintaansa-niko-aula-kustannus-ja-kehitysjohtajaksi>. Haettu 22.2.2018.

BBC News. *Iain Banks dies of cancer aged 59.* Uutinen. 9.6.2013. Saatavissa: <https://www.bbc.com/news/uk-22835047>. Haettu 23.2.2018.

Iain Banksin virallinen kotisivusto. *Books by Iain [M] Banks.* Verkkojulkaisu. Päivitetty 2012. Saatavissa: www.iain-banks.net/books. Haettu 23.2.2018.

Ilta-Sanomat. *Lokikirjat lopettaa tähän kevääseen.* Uutinen. 19.1.2007. Saatavissa:

<https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000001492315.html>. Haettu 22.2.2018.

Montanari, Franco, sekä Madeleine Goh, Chad Schroeder toim. 2015. *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden: Brill.

MOT Pro Englanti -sanakirja. Kielikone Oy & Gummerus Kustannus Oy.
Verkkoaineisto. Saatavissa: <https://mot.kielikone.fi/finelib/netmot.shtm>.
Käytetty 8.2.2019.

Kauppalehti. Yrityshaku. Saatavissa: <https://www.kauppalehti.fi/yritykset/yritys/kustannusosakeyhtio+aula++co/27418204>. Haettu 22.2.2018.

Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus. Verkkoaineisto.
Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018. Saatavissa:
kielitoimistonsanakirja.fi. Käytetty 20.1.2019

Opetushallinnon sanasto. Opetushallitus. Verkkoaineisto. Saatavissa:
www03.oph.fi/sanasto. Haettu 30.2.2018.

Oxford Dictionaries. Oxford University Press. Verkkoaineisto. Saatavissa:
en.oxforddictionaries.com. Käytetty 21.1.2019.

Tolkien, J.R.R. [1955] 2001. *Taru sormusten herrasta*. Suom. Kersti Juva vuoden 1966 laitoksesta. Juva: WS Bookwell Oy. Kahdeskymmenesensimmäinen painos.

Turun Sanomat. *Loki-Kirjat lopettaa toimintansa*. Uutinen. 20.1.2007.
Saatavissa: <https://www.ts.fi/kulttuuri/1074174946/LokiKirjat+lopettaa+toimintansa>. Haettu 22.2.2018.

Turun Sanomat. *Niko Aula Gummeruksen kustannuspäälliköksi*. Uutinen. 19.11.2010. Saatavissa: <https://www.ts.fi/kulttuuri/175448/Niko+Aula+Gummeruksen+kustannuspaallikoksi>. Haettu 22.2.2018.

Streng, Adolf V. toim. [1933] 1975. *Latinalais-suomalainen sanakirja*. Helsinki:

Suomalaisen kirjallisuuden seura. Kolmas painos.

Liite 1: English Summary

Translation Strategies for Irrealia in the Finnish Translation of Iain Banks' Novel *The Algebraist*

Introduction

This study focuses on culture-bound translation problems that are caused by fictional cultures. In line with Mika Lojonen's article *Translating Irrealia – Creating a Semiotic Framework for the Translation of Fictional Cultures* (2009), these fictional culture-bound items are called irrealia. The term is based on the Latin word for 'real things', *realia*, that has been used to mean culture-bound items especially in Eastern European translation studies. The aim is to explore the translation strategies that have been employed in the Finnish translation of irrealia in Iain Banks' novel *The Algebraist*.

The study achieves this by using a realia-focused translation strategy classification made by Ritva Leppihalme. Her article *Translation Strategies for Realia* (Leppihalme 2001) presents seven distinct translation strategies for realia. The classification is employed in the analysis of the irrealia material collected from the prologue and the first chapter of the novel. These two chapters cover the initial 73 pages of the book, where most of the irrealia are first mentioned. In the continuation, the book does not contain many more irrealia, and thus the other parts of the book are omitted. All of the 92 irrealia in this study are nouns. In addition to these nouns, there are some character names that are omitted from the study. This is done because of the nature of the names and their equivalent translations: they are exactly the same in both versions of the novel.

The irrealia material is divided into five main categories on the basis of the meaning of the irrealia in the world of the book. These five main categories are place names, institutions and organisations, titles, historical events, and other original irrealia of the world of the book. The irrealia are further analysed within these main categories with the translation strategy classification. The translation strategies of the classification are called direct transfer, calque (loan translation), cultural adaptation, superordinate term, explicitation, addition, and omission.

The Novel

The Algebraist is a novel by the writer Iain Banks, who is mostly known for his science fiction books. His most noteworthy books are part of the Culture series. However, *the Algebraist* is not part of a series, but a stand-alone novel. The book was published in 2004 and translated into Finnish in 2008. The story takes place in a faraway star system called Ulubis in the year 4043. Humankind has spread around the known galaxy with the help of an interstellar organisation called the Mercatoria.

The story is told from the perspectives of Fassin Taak, a Slow Seer, and Archimandrite Luseferous, the leader of a faction that is on their way to attack the star system of Ulubis. Ulubis has been isolated from the rest of the galactic community after an attack on the system's wormhole portal, that connects it to the rest of the Mercatoria-controlled space. The attack took place over 200 year before the events of the book. A new wormhole portal is being transported to Ulubis by the Engineership Est-taun Zhiffir, that is being escorted by a Mercatoria war fleet. The war fleet sends a message, that according to their information a Beyonder faction is planning an attack against the isolated Ulubis system. The Mercatoria message urges the local Mercatoria officials to contact a Slow Seer called Fassin Taak, and to give him a top-secret mission. Slow Seers are the historians and anthropologists of an ancient species called the Dwellers. The Mercatoria fleet believes that Fassin Taak could have access to information from the Dwellers that would help in Ulubis' defence against the attacking Beyonder force. Due to the long distances, both the Beyonders and the Mercatoria fleet are expected to arrive in Ulubis many years later.

Realia and Irrealia

Realia are lexical elements that are said to refer to the world outside of language. According to Florin (1993: 125) these elements are "untranslatable as a rule", as they refer to culture-specific concepts. The concepts do not exist in the target culture, and this creates a translation problem. Such concepts can be either concrete or abstract. Abstract realia can be terms associated with religion, values, institutions, or history, for instance. For example, the Finnish *lukio* is one such concept. The word refers to the Finland-specific upper secondary school. Although many other countries have similar schools (for example *high school* and *Gymnasium*), the institution only exists in Finland. The foreign institutions are not quite the equivalent of *lukio*.

In his article, Mika Loponen talks about realia that are bound to a fictional culture (2009). He argues for calling realia, that originate from fictional worlds, irrealia. According to him (ibid.: 3) these fictional culture-bound items bring translation problems similarly to realia of the real world. Although Loponen's article focuses on semiotics, and it does not provide any useable examples for this study, the term irrealia is used in the paper. The terms in the novel refer to a fictional culture, even if the terms are originally from an English-language source text. Same applies to the Finnish version of the book, since the culture of the book stays the same when the language changes. The term irrealia is effective in showing this triangle of two languages but only one culture.

Material and Method

The material of this study is gathered from the prologue and the first chapter of the novel. This is done because of the importance of the beginning of the book in explaining the world. The world of the book and most irrealia are first introduced in this part of the novel, and later they are only repeated. The 92 irrealia collected from the novel are divided into five categories: place names, institutions and organisations, titles, historical events, and other original irrealia of the world of the book. There are 25 place names, 21 institutions or organisations, 10 titles, 17 historical events, and 18 other irrealia. The other irrealia category contains irrealia, that could in theory be a group of their own, but are combined into a larger category due to there not being enough of similar terms. These irrealia are names of cultures, technologies, units of time, and other concepts (such as *the Slow*, who are a subcategory of living intelligent species).

The irrealia in these five categories are analysed using Leppihalme's (2001) seven translation strategies. The categories are direct transfer, calque, cultural adaptation, superordinate term, explicitation, addition, and omission. The strategies can in theory be combined, but in Leppihalme's article, and in this study it is not done. Irrealia are simply assigned under a single defining translation strategy. The first strategy, direct transfer refers to the strategy, where the term is transferred from the source language to the target language as it is. (Leppihalme 2001: 141) However, small adjustments in spelling are accepted. For example, in the material collected from the novel, the word *Mercatoria* is brought into the Finnish translation, but the

word is spelled with the letter *k* instead of *c*: *Mercatoria* → *Merkatoria*. A large portion of irrealia from the book are translated using the direct transfer strategy.

The second one, calque or loan translation means that the elements of the source culture term are translated literally to create a new term in the target language. This strategy is employed especially with common nouns, and in situations where the realia is completely unknown to the target culture. (Leppihalme 2001: 141–142) Many of the irrealia in the collected material are terms that have been built using common nouns. Irrealia, such as *Southern Tendril Reefs* or *Autumn House*, are formed with common nouns. These new terms have been translated using calque, and the translation strategy is one of the most used ones.

Cultural adaptation is the third translation strategy, where the term replaced with a functional equivalent of the term in the target culture. This strategy is used as a domestication strategy in situations where the audience might not know much about the source culture (children's shows), or where information needs to be digested quickly (sitcoms). For example, a shop's name might change from *Whole Foods* in the source text to *Elanto* in a Finnish translation. (Leppihalme 2001: 141–142) This translation strategy has been employed only once in the translation of the irrealia of the source text.

The fourth translation strategy in Leppihalme's classification is called superordinate term. It means the realia of the source text is replaced with a less specific hyperonym (2001: 143). For example, the Finnish words for different kinds of swamps *räme*, *neva*, and *letto* would most likely be replaced with a hyperonym of the words in a translation, due to the lack of swamp terminology in many cultures and languages. The strategy has not been employed in the translation of *The Algebraist*, which means it is not used in the study.

Explication is the fifth strategy in the article. In Leppihalme's classification the term means that the realia is translated using its literal meaning (for example, *the Blitz* → *Lontoon pommitukset* 'the Bombing of London'), or that additional components are put at the end of the term directly (for example, the Finnish word *Tuonela* → *Tuonela, the Land of the Dead*). (Leppihalme 2001: 143) Paratexts, such as footnotes, are not included in the definition of the category, but are part of the next category, called addition. Explication has been used in the translation of irrealia only a few times, due to the lack of information about the culture and the world of the novel. Using "regular" terms or adding information about something is not

viable, if the translator does not have enough information about the term's background.

The sixth translation strategy is called addition. Additions are explanations of terms that are added in paratexts, such as footnotes or term lists. The position of this additional information is what sets it apart from the previous strategy, explicitation. (Leppihalme 2001: 144) The addition strategy is not used in the novel's translation either. This stems from the same reason as in the previous paragraph: you cannot add explanatory remarks about the irrealia if you do not have any additional information to share about them.

The seventh, and final, of the translation strategies is called omission. It means that the term is omitted completely, and is missing from the target text (Leppihalme 2001: 144). According to a study by Leppihalme (1997) this strategy is the absolute last resort for most translators. Usually, when omission is used in realia translation, only some parts of the source text are omitted. Omission is mainly used to get rid of difficult realia, whose removal does not change the meaning of the text (Leppihalme 2001: 145).

Analysis and Conclusions

Out of the four translation strategy categories that were present in the translation of the novel, two were used considerably, while the two others were used only a few times. Direct transfer was employed 26 times, and calque 58 times. Meanwhile, cultural adaptation was used only once, and explicitation in three instances.

Out of the 25 place names, 14 are translated using direct transfer, and eight using calque. The translation strategy that was used in the translation of three irrealia could not be identified using Leppihalme's classification. In the translation of the 21 institution or organisation names, direct transfer has been used six times, calque 12 times, explicitation and cultural adaptation once both, and one of the irrealia was changed so much it could not be classified according to the Leppihalme's article. Titles were translated using calque almost exclusively: it was used nine times, while direct transfer was used once. Every single one of the 17 historical events has been translated using the calque strategy. The other 21 irrealia are translated using three different strategies: five cases of direct transfer, 12 cases of calque, and two cases of explicitation.

For the most part, Leppihalme's classification seems to be working with irrealia, as it does with realia, although some of the strategies were not represented in the material, or were severely under-represented. This was due to the lack of information available about the world of the novel. All the strategies, apart from direct transfer and calque, need a certain amount of background knowledge to be used effectively. It appears that the so called "superficial" translation strategies are more used in the translation of irrealia, since in order to use them, the translator does not need additional information about the fictional source culture. The findings of this study most likely also apply to other sources of irrealia, as the lack of background knowledge is a recurring theme in them.